

VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V BRNĚ
Fakulta architektury
Ústav navrhování VI.

Ing. arch. Zuzana Jacková

**Architektonická a pamiatková hodnota víl továrníkov
aplikovaná na sídla zakladatel'ov cukrovarov
na Morave a v Sliezsku**

**The Architectural and Monumental Value of Factory Owners Villas
applied on Residences of Sugar Factories Founders
in the Moravia and Silesia**

ZKRÁCENÁ VERZE Ph.D. THESIS

Odbor: Architektura

Školitel: Prof. Ing. arch. Helena Zemánková, CSc.

Oponenti:

Datum obhajoby:

KLÚČOVÉ SLOVÁ

vily továrníkov, sídla zakladatel'ov cukrovarov, moravsko-sliezsky cukrovarnícky priemysel, nové využitie víl priemyselníkov, nové využitie priemyselných areálov, ochrana sídiel priemyselníkov, ochrana priemyselného dedičstva

KEYWORDS

villas factory owners, residences - seats of sugar factories founders, Moravia – Silesia sugar industry, new utilization of industrialist villas, new utilization of industrial areas, protection of industrialists seats - residences, preservation of industrial heritage

© Zuzana Jacková, 2008

ISBN

ISSN

OBSAH

ÚVOD	... 5
1. VÝVOJ HOSPODÁRSKEJ SITUÁCIE V CUKROVARNÍCKOM PRIEMYSE NA MORAVE A V SLIEZSKU	... 7
1.1 Prvá zakladateľská vlna, 30.-40.roky 19.storočia	... 8
1.2 Druhá zakladateľská vlna, 50.-60.roky 19.storočia	... 9
1.3 70.roky, vznik akciových cukrovarov a cukrovarnícka kríza v 80. rokoch 19.storočia	... 9
1.4 Vznik Československej republiky a „Stoupalův koncern“	...10
1.5 Cukrovarnícka kríza v 30.rokoch 20.storočia	...11
1.6 Mníchovský diktát v roku 1938 a okupácia Československa	...11
1.7 Znárodnenie podnikov v rokoch 1945-1948	...12
1.8 90.roky 20.storočia a súčasnosť	...13
2. SÍDLA ZAKLADATEĽOV CUKROVAROV	...14
2.1 Cukrovary zakladané pozemkovými vrchnosťami a sídla ich majiteľov	...15
2.2 Cukrovary zakladané príslušníkmi buržoázie a sídla ich majiteľov	...15
3.SÚČASNÁ SITUÁCIA V CUKROVARNÍCKOM PRIEMYSE, ZMENA VYUŽITIA CUKROVARNÍCKYCH AREÁLOV A SÍDIEL ICH ZAKLADATEĽOV	...17
3.1 Cukrovary, zaniknuté alebo transformované do roku 1948	...18
3.2 Cukrovary, zaniknuté alebo transformované do roku 1989	...19
3.3 Cukrovary, zaniknuté alebo transformované po roku 1989	...20
3.4 Súčasnosť	...22
4. MOŽNOSTI NOVÉHO VYUŽITIA PRIEMYSELNÝCH AREÁLOV A SÍDIEL ICH ZAKLADATEĽOV	...23
5. PRÍSTUPY K OCHRANE PRIEMYSELNÝCH AREÁLOV A SÍDIEL ICH ZAKLADATEĽOV	
5.1 Ochrana priemyselných areálov a sídiel ich zakladateľov z urbanistického hľadiska	...29
5.2 Prístupy k ochrane sídiel zakladateľov priemyselných areálov	...31
ZÁVER	...35
ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV	...37
AUTOROVO CURRICULUM VITAE	...39
ZOZNAM PUBLIKÁCIÍ	...40
ABSTRACT	...41

ÚVOD

Téma dizertačnej práce bola vypísaná v roku 2004. V čase, kedy bol u nás „objavený“ pojem priemyselného dedičstva a začala sa mu venovať zvýšená pozornosť. Popri početných demolíciách nevyužívaných tovární vznikali prvé realizácie konverzií priemyselných areálov. Nedalo sa však hovoriť o spoločenskom rešpekte k danému historickému obdobiu. Opustené priemyselné areály boli vnímané negatívne, nie ako štruktúry vyžadujúce ochranu a nové využitie. Otázkou ich návaznosti na širší urbanistický celok (bývalé robotnícke obytné kolónie, vily zakladateľov, školy atď.), ako i ich integráciou do fungujúcej štruktúry mesta, sa zaoberal málokto. Výnimkou bolo modelové priemyselné mesto Zlín, ktorého novému využitiu opustených továrenských budov sa už od roku 2000¹ venovala pozornosť.

Sídla zakladateľov tovární, situované priamo v areáli alebo jeho blízkosti, sú mnohokrát nielen hodnotnými architektonickými dielami, no patria i k dedičstvu industriálnej éry. Spolu s demolíciou továrenských areálov, hrozí často zánik i vile. Preto je nevyhnutné sa danou témou zaoberať, skôr než sa stane len fatamorgánou.

Pôvodný zámer práce bol spracovať problematiku vilových objektov priemyselníkov, ktorí pôsobili na území južnej Moravy. Po bližšom oboznámení sa s témou, bolo nutné konštatovať, že problematika je pri svojej obsahovej šírke bez hlbších predchádzajúcich výskumov viažucich sa na jednotlivé druhy priemyslu a priemyselné areály, ktoré by si štúdium vybranej témy na vedeckej úrovni zaslúžilo. Pre vypracovanie potrebných podkladov je nevyhnutný multidisciplinárny výskum založený na zmapovaní továrenských objektov a areálov, ich histórie, technologického vývoja i transformácie po jednotlivých priemyselných odvetviach i regiónoch. Následne je možné komplexne spracovať problematiku vilových objektov priemyselníkov na území južnej Moravy v celom jej potrebnom rozsahu.

Vzhľadom na danú skutočnosť bolo možné zamerať sa dvomi smermi. Venovať sa známym vilám (vila Tugendhat, zlínske vily Tomáša a Antonína Baťu, prostejovské vily bratov Kovaříkovcov atď.), a pokúsiť sa zhrnúť a doplniť informácie i dokumentáciu o nich alebo sa zamerať na jedno priemyselné odvetvie, spolu so spracovaním tematiky vil resp. sídiel jeho zakladateľov.

Za základ výskumu som zvolila zoznam moravsko-sliezskych cukrovarov vypracovaný po analýze existujúcej literatúry a vedeckých prác. Nadväzujem na výskum PK 96P050P502, spracovaný v rokoch 1996 – 2001 Prof. Ing.arch. Helenou Zemánkovou a kol. pre Programový projekt MKČR, pod názvom „Výzkum industriálních a technických areálů a objektů“, ktorý zahŕňal 6 areálov cukrovarov v Hodoníne, Břeclavi, vo Vyškove, Slavkove u Brna, Čelechoviaciach na Hané a Židlochoviciach. A na rigoróznou prácu z odboru učiteľstva dejepisu pre ZŠ, Pedagogická fakulta Masarykovy University, Katedra dějepisu pod názvom „Vznik a vývoj akciové společnosti pro průmysl cukrovarnický a možnosti využití ve výuce

---

¹ Medzinárodný workshop, Projekt ůSI, 2000 – pod vedením Prof. Ing.arch. H. Zemánkovej, CSc. Městská památková zóna, Zlín, seminář, 2000

dějepisů“, Brno 2007, ktorú spracoval a obhájl Stanislav Rubáš. A doplňnam ho vlastným výskumom.

Predkladaná práca sa zaoberá sídlami zakladateľov cukrovarov v nadväznosti na vývoj cukrovarníckeho priemyslu na Morave i v Sliezsku. Práca by sa dala rozdeliť na dve nosné časti.

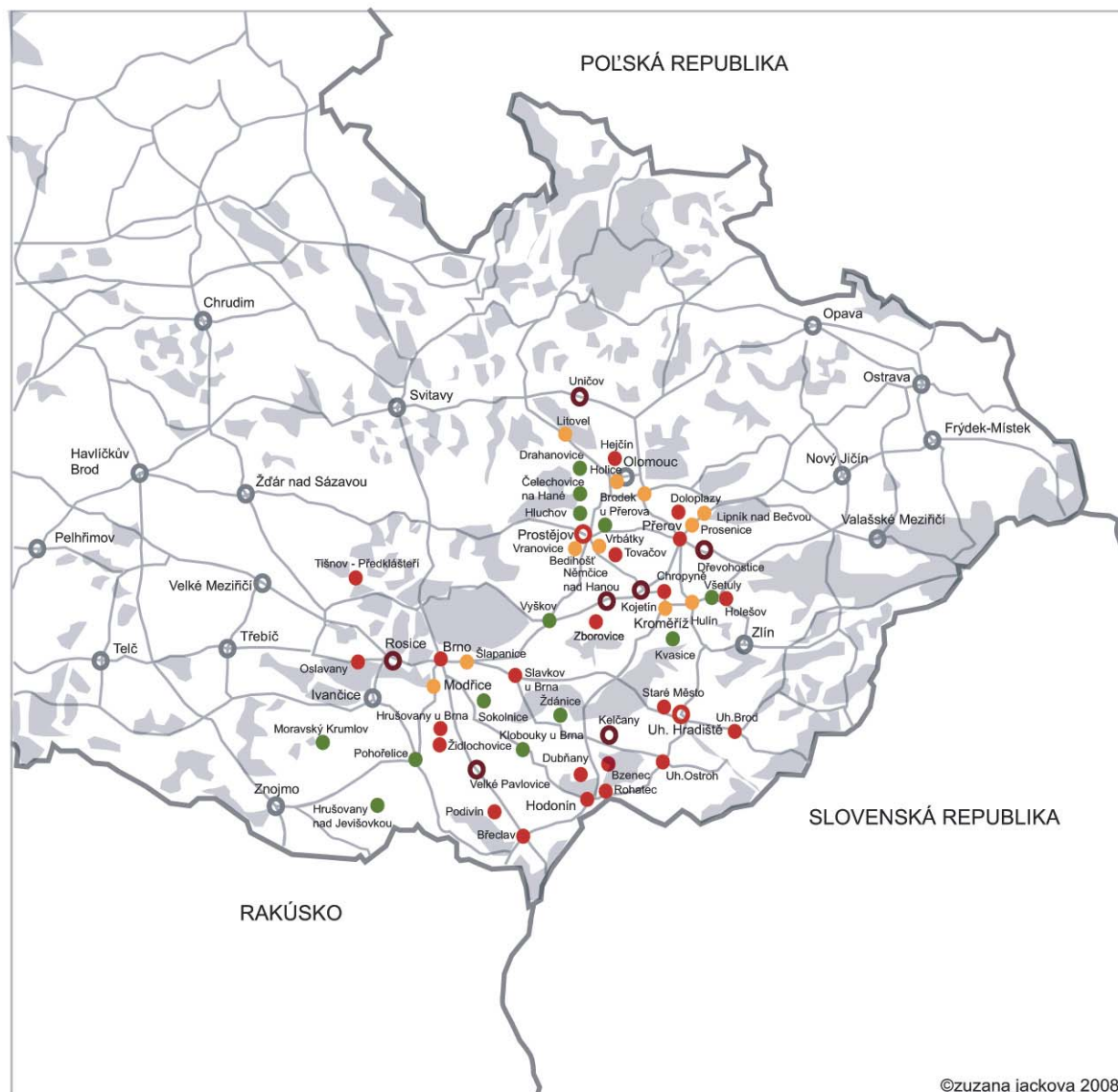
Prvá z nich predstavuje stav a vývoj celkovej spoločensko-hospodárskej situácie na Morave a v Sliezsku od 18.storočia až po 90.roky 20.storočia i vývoj hospodárskej situácie v cukrovarníckom priemysle. Venuje sa spôsobom a formám zakladania cukrovarov a sídiel ich majiteľov. Stručne informuje o rozvoji výrobných technológií i práce v cukrovare. Analyzuje problematiku zániku a transformácie sídiel zakladateľov cukrovarov i areálov samotných, od polovice 19.storočia až po súčasnosť.

Zámerom prvej časti je priblížiť nielen históriu a súčasnosť priemyselného odvetvia, no hlavne pokúsiť sa prvýkrát komplexne zhrnúť a predstaviť jednotlivé moravsko-sliezske cukrovary a sídla ich zakladateľov.

Cieľom druhej časti je odpovedať na otázku : „Ako ďalej?“ So zánikom, v lepšom prípade, transformáciou, či konverziou cukrovaru, je ohrozená aj existencia vily situovanej v areály alebo jeho blízkosti. Pre ňu je rovnako, ako pre areál, potrebné nájsť vhodnú funkciu, formu ochrany i integrácie do života spoločnosti. Daným problémom sa je potrebné zaoberať nielen z hľadiska budúcnosti hmotnej substance objektov a areálov, ich urbanistických nadväzností, architektonických, technologických hodnôt, či spôsobov ich zachovania a možnej ochrany. No i z pohľadu nehmotných hodnôt, ktorých sú nositeľmi (hodnota symbolu priemyselnej doby a pod.).

Dizertačná práca nemá za cieľ spracovať katalóg diel. Snaží sa poodkryť ďalšiu oblasť priemyselného dedičstva, Moravsko-Sliezskeho cukrovarníckeho priemyslu, sídla zakladateľov cukrovarov. Má ambíciu vytvoriť úvod do problematiky, z ktorého by bolo možné čerpať inšpiráciu pre ďalší výskum, ale i praktický prístup k novému využitiu i ochrane sídiel ich zakladateľov tovární i priemyselných areálov.

1 VÝVOJ HOSPODÁRSKEJ SITUÁCIE V CUKROVARNÍCKOM PRIEMYSLE NA MORAVE A V SLIEZSKU

Obrázok 1 - Mapa zobrazujúca moravsko-sliezske cukrovary podľa spôsobu ich založenia
Zdroj: mapa spracovaná autorom práce

Cukrovarníctvo bolo najdôležitejším odvetvím potravinárskeho priemyslu v Čechách, na Morave a v Sliezsku. Súčasne sa stalo jedno z priemyselných odvetví, v ktorom sa začal vo väčšej miere uplatňovať český kapitál.

Výraznejší rozvoj cukrovarníctva sa spája 1.pol. 19.storočia, dobou Napoleonovej kontinentálnej blokády, ktorá neumožňovala dovoz cukrovej trstiny. Prvé pokusy vyrábať cukor z javorovej šťavy neboli úspešné. Čechy, no hlavne Morava a Sliezsko mali vhodné geografické podmienky na pestovanie cukrovej repy, čo viedlo roku 1829 k založeniu prvého významného repného cukrovaru v západnej časti Rakúsko-Uhorskej monarchie, v Kostelním Vydří v blízkosti Dačic. Cukrovar nemal, vzhľadom na svoju odľahlú polohu a technickú zaostalosť dlhé trvanie. Po prekonaní nedôvery v kvalitu cukru vyrobeného z cukrovej repy sa v našich krajinách začalo cukrovarníctvo rýchle rozvíjať. To bolo spojené i s rozvojom poľnohospodárstva. Väčšina zakladateľov cukrovarov mala záujem na pestovaní cukrovej repy, ktorá si vyžadovala nový spôsob osevného postupu a intenzívne obhospodarovanie, čo zvýšilo aj hodnotu pôdy. Okrem rozvoja poľnohospodárstva, dala základ živočíšnej výrobe, zelený chrasť a vysladené rezky sa používali na skrmovanie. Vhodné prírodné podmienky, rýchly rozvoj strojárenskej výroby, ktorá promptne reagovala na zmeny technológie výroby cukru, ako i rozvoj železničnej dopravy (veľký význam pre Moravu a Sliezsko mal rozvoj železničnej trate Brno-Viedeň), ťažbu vápenca a uhoľný priemysel vytvorili podmienky, aby sa cukrovarníctvo Čiech, Moravy a Sliezska stalo najvýznamnejším producentom cukru v monarchii.

1.1 PRVÁ ZAKLADATEĽSKÁ VLNA, 30.-40.ROKY 19.STOROČIA

Prvú zakladateľskú vlnu cukrovarov môžeme zaradiť do 30. a 40. rokov 19.storočia. V rozmedzí rokov 1829 – 1941 ich vzniklo v Čechách viac ako 40 cukrovarov a na území Moravy a Sliezska 23. Z celkového počtu moravských cukrovarov bolo 15 založených pozemkovými vrchnosťami (tzv. šľachtické cukrovary), ktoré však nepreukázali veľkú stabilitu a 8 príslušníkmi buržoázie. Roku 1836 vznikol významný salmovský cukrovar v Rájci nad Svitavou a cukrovar v Napajedlích, ktorého zakladateľom bol gróf Jiří Stockau. Dva roky neskôr, v roku 1838, vznikol „martinický cukrovar“ v Kloboukách u Brna na „neuwallovskom panství“ a roku 1841 cukrovar v Sokolnicích u Brna na panstve grófa Františka Ditrichštejna. Medzi ďalšie významné cukrovary, ktoré vznikli v danom období patrí cukrovar v Čelechovicích na Hané, založený grófom Filipom Ludvikom de Saint-Genoa d' Aneacourt (1839).

Florent Robert z Iséronu, vo Francúzsku, sa spolu so svojim bratom Louisom rozhodli založiť roku 1823 veľkoobchodný dom „Robert a spol.“ vo Viedni. Firma sa už od počiatku zaoberala zakladaním veľkých priemyselných závodov v Rakúsku.

Zmluva s majiteľom židlochovického panstva arcivojvodom Karlem, umožnila v rokoch 1837 – 1838 založiť Cukrovar v Židlochovicích, ktorý sa na dlhú dobu stal vedúcim podnikom moravského cukrovarníctva.

Cukrovary pracujúce na Morave spracovali v roku 1838, 168 tis.q repy a do roku 1851 sa toto množstvo zvýšilo päťnásobne. Zásluhy na tom mali predovšetkým šľachtické cukrovary. Okrem už spomenutých to bol gróf Larisch-Mönnich, ktorý zriadil roku 1832 prvý cukrovar v Sliezsku v Horní Suché.

1.2 DRUHÁ ZAKLADATEĽSKÁ VLNA, 50.-60. ROKY 19.STOROČIA

V 50. rokoch 19.storočia získavajú významné postavenie v cukrovarníckom priemysle nemeckí podnikatelia a nové šľachtické cukrovary sa objavujú len výnimočne. V roku 1851 bolo v brnenskom komornom obvode v chode 15 cukrovarov a ďalšie 3 boli vo výstavbe. Roku 1853 bolo na Morave a v Sliezsku 37 tovární na výrobu cukru a jedna živnostenská prevádzkareň. Odbyt cukru smeroval do tuzemska, prevažne do významných moravských miest a do hlavných miest okolitých štátov. Neustále stúpajúca produkcia cukru viedla k zvýšeným snahám o export. Začiatkom 60.rokov bol moravský cukor vyvážaný do Anglicka, Francúzska, podunajských kniežactiev a Talianska. V danom období začínajú pokusy o založenie roľníckych akciových cukrovarov. Prvý pokus v roku 1863 v Hulíne skončil nezdarom. Roku 1869 bol založený Prvý roľnícky cukrovar na Morave v Kroměříži. Zmarený bol pokus o zriadenie roľníckeho cukrovaru v Olomouci a v Malenovicích. Úspechu bolo naopak dosiahnuté v Holici u Olomouce, vo Vrbátkách v Podivíne, Litovli, Vranoviciach, Slavkove u Brna a v Moravskom Krumlove, kde mali dokonca vzniknúť dva roľnícke vzdorocukrovary.

1.3 70. ROKY, VZNIK AKCIOVÝCH CUKROVAROV A CUKROVARNÍCKA KRÍZA V 80. ROKOCH 19. STOROČIA

V 70.rokoch sa produkcia moravského cukru zvýšila na toľko, že sa cukrovarníctvo muselo orientovať na odbyt surového cukru v severozápadnej Európe, Belgicku a Holandsku.

Západoeurópski a hlavne britskí odberatelia mali záujem predovšetkým o kvalitnú rafinádu, ktorej výroba bola pre väčšinu malých cukrovarov nerentabilná, a tak došlo k výrobnotechnickému oddeleniu rafinérií a surovarní.

V roku 1881 sa krachom na Parížskej burze ohlásila cukrovarnícka kríza. Cena cukru poklesla na štvrtinu pod výrobnú cenu. Po zjazde cukrovarníkov roku 1884, ktorý jednal o opatreniach potrebných pre zlepšenie situácie v cukrovarníckom priemysle, bol roku 1888 vydaný nový zákon, ktorým sa cukrovarníkom podarilo preniesť ich daňové zaťaženie na spotrebiteľa. Nový zákon súčasne vylúčil zvýhodňovanie oblastí s kvalitnejšou cukrovkou. Cukorná daň a bonifikácia sa stali dôležitou vzpruhou a východiskom z krízy.

V roku 1864 nastala prevratná zmena vo výrobe cukru, keď Julius Robert vynašiel po štúdiách vo Viedni a Paríži difúziu, ako nový výrobný spôsob. Prvý skúšobný cukroval s difúznou batériou postavil roku 1865 v Židlochoviciach. V 70.

rokoch využívali danú technológiu vzhľadom na jej finančnú náročnosť iba cukrovary v Židlochoviciach, na Starom Brne, v Drnoviciach u Vyškova a Vyškove.

V rokoch 1889 – 1890 nastala krátkodobá cukrovarnícka konjunktúra, ktorá bola roku 1891 vystriedaná čiastočnou krízou. V tom istom roku bol založený Spolok rakúsko-uhorských rafinérií a súčasne vznikol kontingeračný a kondičný kartel. Rafinériám boli stanovené výrobné kontingenty pre tuzemský trh a jednotlivé podmienky predaja boli rozdelené do troch skupín. Prvú tvorilo 11 firiem z Čiech s kontingentom 900 tis.q, v druhej 15 firiem na Morave, v Dolných Rakousích, ve Slezsku a Haliči s kontingentom 950 tis.q a v tretej 5 firiem v Uhorsku s kontingentom 450 tis.q. V rokoch 1894 – 1896 prepukla z nadvýroby svetová cukrovarnícka kríza. K jej prekonaniu prispel formou subvencií opäť štát. Pre výrobu a vývoz cukru z Rakúsko-Uhorska mali Čechy a Moravy dôležité postavenie. Po prekonaní ďalšej krízy z roku 1901 dosiahli roku 1912 miesto druhého najväčšieho vývozcu cukru v Európe, hneď za Nemeckom.^{2,3}

1.4 VZNIK ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY A STOUPALŮV KONCERN

Pred rokom 1918 bola Viedeň strediskom rakúsko-uhorského cukrovarníctva a sídlom väčšiny roľníckych cukrovarov. Nostrifikačný zákon z decembra roku 1919 predpisoval zriadenie sídiel akciových spoločností pracujúcich na Morave, na území novovzniknutej Československej Republiky.

Po prvej svetovej vojne nastáva nová etapa v cukrovarníckom podnikaní. Vplyvom rozparcelovania veľkostatkov sa zvyšuje podiel českého meštianstva a roľníkov investujúcich do daného odvetvia. Cukrovarnícke podniky sa časom stávajú súčasťou koncernov Agrárnej banky Československej, Moravskej banky, „Ústředné jednoty hospodářských družstev“ a iných agrárnych syndikátov. Na južnej Morave mala prevahu Agrárna banka, ktorá podporovala poroľníčovanie a poskytovala prostriedky pre záujmové organizácie pestovateľov cukrovej repy. Roku 1922 bola Agrárna banka spojovaná s menom Viktora Stoupala, ktorý využil politickú situáciu a odkúpil významnú časť akcií ASPC v Hodoníne, ktorej vlastními boli nemeckí moravskí podnikatelia Redlich, Schoeller a Auspitz a viedenská „Bodenkreditanstalt“.⁴ K spomenutým cukrovarom bol roku 1923 priskúpený „Židlochovický státní cukrovar“. Z cukrovarov Hodonín I., Hodonín II., Bzenec a Židlochovice bol vytvorený základ „Stoupalovho koncernu“. Do roku 1937 sa stali jeho súčasťou cukrovar a rafinéria v Břeclavi (1923), cukrovar v Kelčanoch a Ždánicih (1924), cukrovar v Rosicích a Tovačove (1925), cukrovary

² Janák, J. Vlastivěda Moravská, Hospodářský rozmah Moravy 1740-1918, díl 3/1, Muzejní a vlastivědná společnost, 1999; Brno, str.67

³ Rubáš, S. Vznik a vývoj Akciové společnosti pro průmysl cukrovarnický a možnosti využití ve výuce dějepisu., Brno 2007, Rigorózná práca z odboru učiteľství dějepisu pro ZŠ na Pedagogické fakulte Masarykovy univerzity v Brně na Katedre historie., str.20-23

⁴ MZA, H1, kart.26, inv.j. 40, Stanovy akciové společnosti pro průmysl cukrovarnický. Brno 1928, str.3-7

v Hrušovanech nad Jevišovkou, Modřicích a Brně (1934), cukrovary v Sokolniciach, Moravskom Krumlove a Oslavanech (1935), cukrovary v Uherskom Ostrohu, Uherskom Hradišti i Pohořelících, posledné podniky pribudli pred vznikom Protektorátu Čechy a Morava, a to cukrovary v Slavkove u Brna, Zboroviciach, Kojetíně a Šlapaniciach. Od 30. rokov 20.storočia bol „Stoupalův koncern“ vedúcim podnikom moravského cukrovarníctva.⁵

1.5 CUKROVARNÍCKA KRÍZA V 30. ROKOCH 20.STOROČIA

Roky 1925 – 1926 boli nevelmi úspešné pre pestovateľov repy a cukrovarníkov. Dážď a následné záplavy zničili veľkú časť úrody a spôsobili pokles cien surového cukru na svetových trhoch. V roku 1927 trpel svetový trh s cukrom nadvýrobou, ktorú spôsobila Kuba, Jáva, Filipíny a iné krajiny. Keď koncom roku 1926 kubánsky prezident Machado stanovil začiatok kampane na 1.1.1927 a obmedzil produkciu cukru, celý svet očakával výrazné zvýšenie cien. Tento vývoj však vydržal len niekoľko týždňov, následne to viedlo k znižovaniu cien cukru až do konca roku 1927. V roku 1929 výrazne vzrástla vo svete zásoba cukru a daná skutočnosť zrazila ceny cukru dolu. Repný cukor, ktorý má podstatne vyššie výrobné náklady nedokázal naďalej plne konkurovať trstinovému cukru. Krajiny s veľkou produkciou začali uvažovať o nutnosti regulácie výroby. Na Kube došlo k obmedzeniu produkcia cukru. To však nemalo na trh žiadaný účinok. Kuba prišla k pokusu o medzinárodnú dohodu pod názvom Tafaletova akcia. Jednania sa zúčastnili Kuba, Československo, Poľsko a Nemecko. Pre neúčasť ďalších významných producentov napr. Jávy, nepriniesla očakávané výsledky. Jáva nemala na regulácii trhu veľký záujem, lebo pomerne nízke ceny, ktoré boli pre ostatné krajiny neziskové, boli stále pre Jávu, aj keď s nižším výnosom, rentabilné. Ďalší pokles cien prinútil aj Jávu pristúpiť k rokovaniu. Jednania pod vedením p. Chadbourne, zástupcu severoamerických spoločností, nepriniesli očakávané výsledky. Nepodarilo sa dosiahnuť zvýšenie cien cukru, došlo však k zníženiu výroby pod úroveň spotreby, a tak dosiahnuť počas štyroch rokov výrazné zníženie zásob cukru vo svete. Celková kríza viedla k tomu, že mnohé moravské cukrovary stratili svoje odbytká, alebo sa ich počet výrazne redukoval. Vznikla situácia viedla k zániku niektorých cukrovarov. K príkladom patrí cukrovar v Uherskom Ostrohu.⁶

1.6 MNÍCHOVSKÝ DIKTÁT V ROKU 1938 A OKUPÁCIA ČESKOSLOVENSKA

Moravského i českého cukrovarníctva sa výrazne dotkli politické zmeny spôsobené mníchovským diktátom z roku 1938, ktorým došlo k likvidácii prvej Československej republiky a Nemecku boli odstúpené sudetské oblasti. To sa dotklo

⁵ Rubáš, S. Vznik a vývoj Akciové společnosti pro průmysl cukrovarnický a možnosti využití ve výuce dějepisu., Brno 2007, Rigorózná práca z odboru učiteľství dějepisu pro ZŠ na Pedagogické fakulte Masarykovy univerzity v Brně na Katedre historie. str.23-31

⁶ Puchnera, J. Historický přehled vývoje cukrovarnickví v českých zemích. In: 150 let cukrovarnického průmyslu na území ČSSR; Praha 1981; str. 40-41

hlavne repných kontingentov, pretože v odstúpenom území sa nachádzalo 13 cukrovarov, 3 rafinérie a oblasti s produkciou repy, dôležité pre zásobovanie cukrovarov cukrovou repou. Mnohé cukrovary boli za okupácie prevedené do majetku nemeckých podnikov, podnikateľských spoločností alebo nemeckých peňažných ústavov. S odobratím Sudet, stratil cukrovarnícky priemysel asi 30% odberateľov tuzemského cukru. Na Morave bolo stratou závodov postihnutých 8 cukrovarov: Kateřinky –Vávrovice, Uničov, Mnohelno, Hrušovany nad Jevišovkou, Břeclav, Litovel, Pohořelice a Moravský Krumlov.

Pred okupáciou Československa nacistami sa väčšina židovských majiteľov cukrovarníckych akcií rozhodla pre ich predaj a následný útek do USA. Môžeme spomenúť rodinu Redlichovu, či Mayovu. Zakrátko po dostúpení územia, Nemecko prehlásilo zásadu, že opustené podniky budú skonfiškované v prospech štátu. Rovnako boli otvorené mnohé procesy s majiteľmi cukrovarov, ktorí odkúpili ešte pred okupáciou akcie „židovských“ cukrovarov, pretože tieto kúpy odmietol Úrad rižského protektora akceptovať. V rokoch 1939 – 1942 boli cukrovary, ktoré sa nachádzali v Nemecku odstúpenom území, predané firme „Landwirtschaftliche Zuckeraktiengesellschaft“ so sídlom, najprv vo Viedni, neskôr v Břeclavy. Daná spoločnosť následne skupovala za nízke ceny cukrovary v Čechách i na Morave. Zrušila ich kontingenty a pohraničným cukrovarom prikázala, aby dodávali cukrovú repu cukrovarom nemeckým. Počas druhej svetovej vojny boli niektoré cukrovary kompletne zničené a mnohé vážne poškodené bombardovaním a prechodom fronty na konci vojny.⁷

1.7 ZNÁRODNENIE PODNIKOV V ROKOCH 1945-1948

V rokoch 1945-1948 prebieha proces prechodu výrobných podnikov pod národnú správu a cukrovary, ktoré boli dovtedy súčasťou koncernov sa rozdelili na samostatné národné podniky. V roku 1948 prechádza väčšina moravských cukrovarov pod „n.p. Československý průmysl cukrovarnický, Praha“.

Zo „Stoupalovho koncernu“ vznikli národné podniky: „Cukrovar a rafinérie cukru v Hodoníne n.p., Cukrovar a rafinérie cukru v Uherském Hradišti n.p., Cukrovar a rafinérie cukru v Kojetíně n.p, Cukrovar a rafinérie cukru v Slavkově u Brna n.p., Cukrovar a rafinérie cukru v Hrušovanech nad Jevišovkou n.p., Cukrovar a rafinérie cukru v Břeclavy n.p., Cukrovar v Sokolnicích n.p., Cukrovar v Tovačově n.p., Cukrovar v Pohořelicích n.p., Cukrovar v Bzenci n.p. a Cukrovar v Zidlochovicích n.p.“ Súčasne boli od cukrovarov oddelené necukrovarnícke podniky (liehovary, píly a pod.), ktoré boli priradené pod novovzniknuté národné podniky odborného charakteru.⁸

⁷ Puchnera, J. Historický přehled vývoje cukrovarnickví v českých zemích. In: 150 let cukrovarnického průmyslu na území ČSSR; Praha 1981; str. 42-44

⁸ Rubáš, S. Vznik a vývoj Akciové společnosti pro průmysl cukrovarnický a možnosti využití ve výuce dějepisu., Brno 2007, Rigorózná práca z odboru učiteľství dějepisu pro ZŠ na Pedagogické fakulte Masarykovy univerzity v Brně na Katedre historie, str.64

1.8 90. ROKY 20.STOROČIA A SÚČASNOSŤ

V danej štruktúre pracovali cukrovary do 90.rokov 20.storočia. Po „zamatovej“ revolúcii roku 1989 dochádza k postupnej privatizácii podnikov. V auguste 1990 bol založený „Svaz pěstitelů cukrovky Čech“ a prepojit sa s Európskymi organizáciami pestovateľov cukrovej repy v CIBE. V roku 2000 bola v ČR zavedená regulácia trhu s cukrom. Problémom sa stalo rozdelenie kvót cukru. Vzhľadom na nestabilnú situáciu a meniaci sa počet fungujúcich cukrovarov nebolo možné kvóty pevne stanoviť a vypočítať. Z daného dôvodu boli rozdelené administratívne, s čím niektoré cukrovary nesúhlasili. Negatívne celú situáciu ovplyvnila minimálna ochota cukrovarov prijímať kompromisy a komunikovať v záležitostiach regulácie trhu.

Nariadenie vlády „Nařízení vl.č.114“ z roku 2002 zaviazalo cukrovary uzavrieť do konca roku 2002 dlhodobé zmluvy do roku 2004/2005 s pestovateľmi cukrovej repy.

V roku 1990 pracovalo na území Českej republiky 48 cukrovarov s priemernou dennou spracovateľskou kapacitou 1340 t repy. V súčasnosti spracováva repu 7 cukrovarov.

Postupne boli v Čechách a na Morave po roku 1989 uzatvorené cukrovary Lovosice, Doksany, Mnichovo Hradiště, Postoloprty, Mělník, Dolní Beřkovice, Čejetický, Kopidlno, Zvoleněves, Žatec, Velvary, Úžice, Kostelec n.L., Brodce, Dymokury, Nový Bydžov, Bašnice, Smiřice, Předměřice n.L., Litol, Nymburk, Český Brod, Syrovátka, Cerhenice, Praha-Modřany, Ovčáry, Uničov, Drahanovice, Brodek, Dřevohostice, Vyškov, Všetuly, Sokolnice, Uherské Hradiště, Židlochovice, Hodonín, Břeclav.

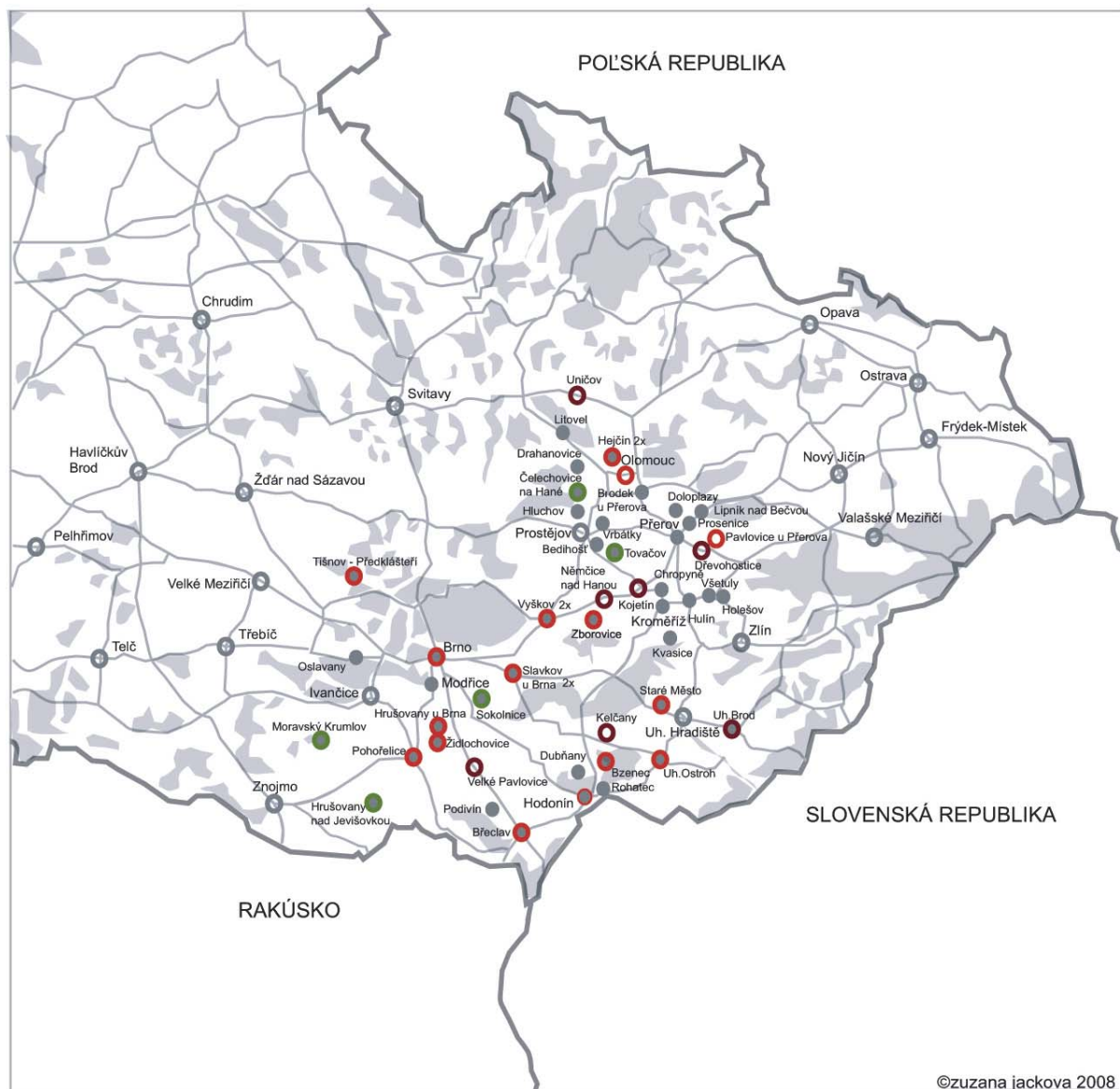
Po kampani v roku 2005 bol uzatvorený cukrovar Vrdu a po kampani 2006 firma Eastern Sugar a.s. uzavrela moravské cukrovary Kojetín a Němčice na Hané a český cukrovar Hrochův Týnec. Spoločnosť bola nútená uzatvoriť aj cukrovary na území Slovenska a Maďarska.⁹

V súčasnosti sú podľa mojich informácií na Morave 4 funkčné cukrovary a to v Hrušovanech nad Jevišovkou, Litovli, Proseniciach a Vrbátkach.

---

⁹ Internet: www.spcc.cz/history.html, informácie Svazu pěstitelů cukrovky Čech, webové stránky informujú o histórii svazu, ako i cukornej reforme v EU v rokoch 2006/2007 – 2014/15

2 SÍDLA ZAKLADATEĽOV CUKROVAROV

Legenda :

- mestá
- zámok
- vila
- cukrovary
- nezistené informácie o cukrovaroch

Obrázok 2 – Mapa sídiel zakladateľov cukrovarov na území Moravy a v Sliezsku

Zdroj: mapa spracovaná autorom práce

Formy sídiel majiteľov cukrovarov sa viažu na druh a dobu založenia cukrovaru:

2.1 CUKROVARY ZAKLADANÉ POZEMKOVÝMI VRCHNOSTAMI A SÍDLA ICH MAJITEĽOV

(na Morave a v Sliezsku ich vzniklo 9)

Vzhľadom na spoločenské postavenie zakladateľov a dobu ich vzniku, väčšinu sídiel tvorili zámky. Časť z nich bola postavená v 19. storočí, iná v skorších historických obdobiach a následne v 19. storočí rekonštruovaná pre potreby nových majiteľov. Príkladom danej skupiny sídiel v 19. storočí je Emin zámok vybudovaný zakladateľom cukrovaru v Hrušovanech nad Jevišovkou, Edvardom Khuen-Belassy. K historicky starším príkladom patria zámok zo 17. storočia v Paskově, sídlo Filipa Ludvíka Saint-Genoa d'Aneacourt, zakladateľa cukrovaru v Čelechoviaciach na Hané i sídlo zakladateľa cukrovaru v Tovačov – Anín, Davida Gutmanna, ktorý kúpil pozemky spolu s honosným sídlom - pôvodne gotickým vodným hradom zo 14. storočia. Výnimkou v danej skupine je vila grófky Herbersteinovej v Pohořelicih z konca 19. storočia.

2.2 CUKROVARY ZAKLADANÉ PRÍSLUŠNÍKMI BURŽOÁZIE A SÍDLA ICH MAJITEĽOV

(na Morave a v Sliezsku ich vzniklo 21)

Významné postavenie v moravskom cukrovarníckom priemysle mali prevažne zástupcovia buržoázie, hlavne novodobí podnikatelia a obchodníci. Ich sídlami boli vily zakladané v 2. polohách v rámci urbanizmu:

2.2.1 Vila situovaná v blízkosti areálu cukrovaru

Polohou cukrovaru situovaného prevažne v spojení s poľnohospodárskou pôdou potrebnou na pestovanie cukrovej repy, bolo determinované aj situovanie vily majiteľa. Nachádzala sa v blízkosti cukrovaru alebo bola súčasťou jeho areálu. Vzhľadom na okrajovú polohu závodu, mohol majiteľ vily plne profitovať z prírodnej scenérie. Vily boli situované na mieste so zaujímavým výhľadom v centre rozľahlej architektonizovanej záhrady.

Prvú skupinu tvoria eklektické, neoštýlové, či secesné pomerne rozľahlé vilové objekty postavené koncom 19. a začiatkom 20. storočia. Do danej skupiny patrí väčšina vil zakladateľov cukrovarov, lokálne nazývané „zámočky“. Netreba však pochybovať o ich architektonickej kvalite. Nájdeme medzi nimi diela významných dobových architektov. K príkladom patrí vila Florentina Roberta v Židlochoviaciach, ako i Redlichova tzv. červená, horná vila v Slavkove u Brna od architekta Augusta Prokopa, „zámok Skene“ v Pavloviciach u Přerova postavený a navrhnutý viedenskou firmou Fellner-Hellmer. Nemenej zaujímavá je Kuffnerova vila v Břeclavi, už asanovaná vila Adolfa Redlicha v Hodoníne, vila Marriana, sídlo zakladateľa cukrovaru v Uheském Ostrohu Heřmanna Maya, vila Eduarda

Maya, i vila Vojtěcha a Alžbety Mayových rodín viažucich sa na založenie cukrovaru v Hejčíne, či Popperov „zámoček“ v Zboroviciach.

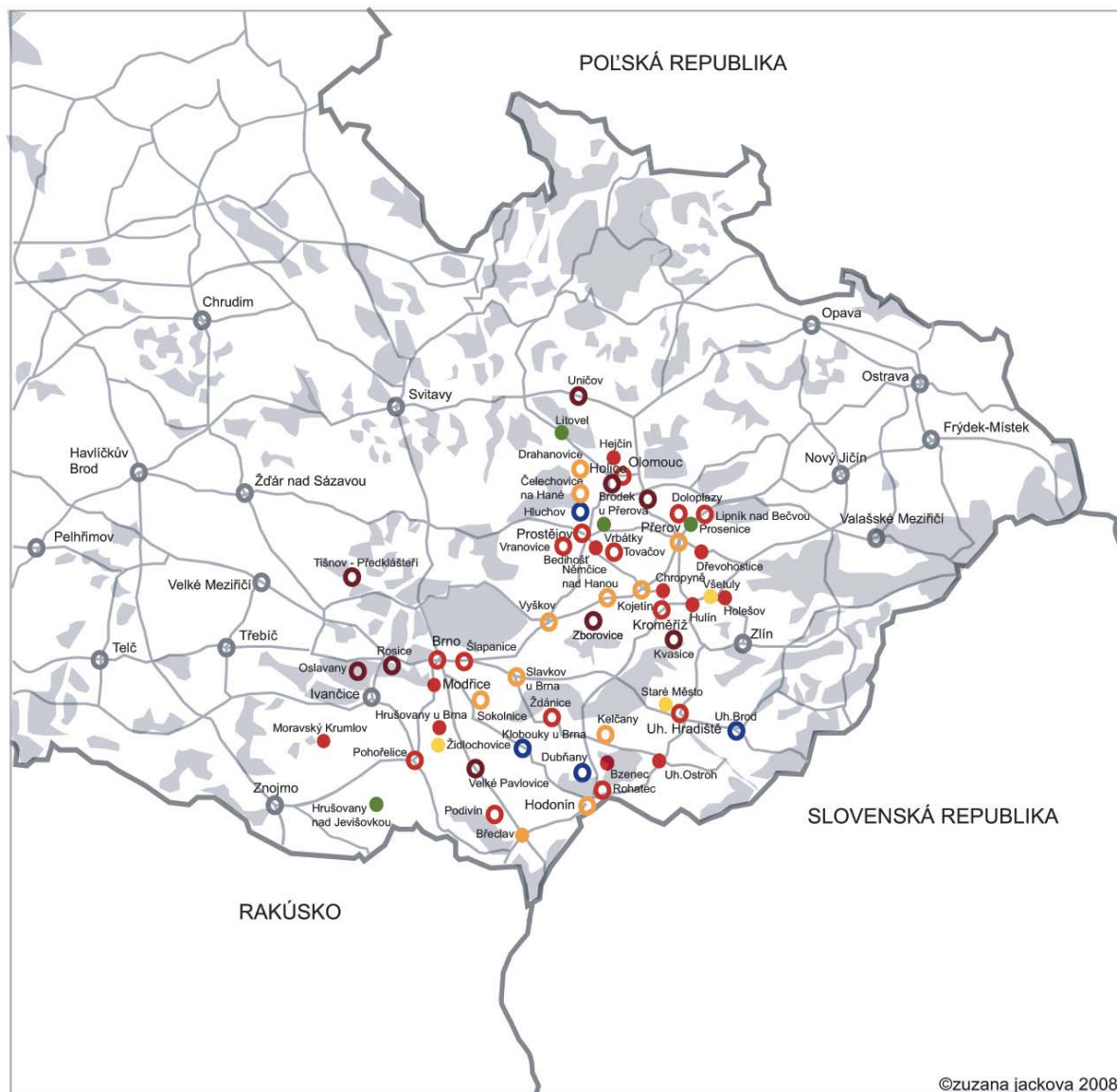
Druhú skupinu tvoria vily modernistické a funkcionalistické. Známa je vila cukrovarníka Bauera v Hrušovanech u Brna od Adolfa Loosa, ako i jeho prestavba prvej Bauerovej vily tzv. „zámočku“ v Brne.

2.2.2 Vila situovaná v mestskej štruktúre bez náväznosti na cukrovarnícky areál

Ich majiteľmi boli prevažne obchodníci a vila nesie typické znaky mestskej vily. Príkladom je vila olomouckej obchodníckej rodiny Primavesi, zakladateľov cukrovaru v Bedihošti, ktorá patrí v súčasnosti k najhodnotnejším secesným vilám v strednej Európe.

3 SÚČASNÁ SITUÁCIA V CUKROVARNÍCKOM PRIEMYSE, ZMENA VYUŽITIA CUKROVARNÍCKYCH AREÁLOV A SÍDIEL ICH ZAKLADATEĽOV

Legenda :

- mestá
- cukrovary zaniknuté do zač. 20. storočia
- cukrovary transformované na inú výrobu do roku 1989
- cukrovary transformované na inú výrobu po roku 1989
- cukrovary zaniknuté do roku 1989
- cukrovary zaniknuté po roku 1989
- cukrovary - konverzie po roku 1989
- cukrovary funkčné
- nezistené informácie o cukrovaroch

Obrázok 3 – Mapa moravsko-sliezskych cukrovarov (podľa doby zániku, transformácie, konverzie)
Zdroj: mapa spracovaná autorom práce

Od obdobia konca 19.storočia kedy boli založené prvé cukrovary, až do dnes existovalo na území Moravy a Sliezska 54 cukrovarov.¹⁰ Ich vznik a zánik bol ovplyvnený hospodárskou i politickou situáciou, úrovňou ich technologického vybavenia, konkurencieschopnosťou ako i možnosťou a výnosnosťou pestovania cukrovej repy. Osud uzatvorených cukrovarníckych areálov bol rôzny, niektoré celkom zanikli, iné boli transformované pre nový typ výroby, časť bola konvertovaná na novú funkciu. Z časového hľadiska by som rada priblížila 3 medzníky, ktoré výrazne ovplyvnili zánik a následné využitie cukrovarníckych areálov i sídiel ich majiteľov.

3.1 CUKROVARY, ZANIKNUTÉ ALEBO TRANSFORMOVANÉ, DO ROKU 1948

Prvú skupinu tvoria šľachtické cukrovary, ktoré dali základy cukrovarníctva na území Moravy a Sliezska. Vzhľadom na novosť priemyselného odvetvia, neoverených podmienok na pestovanie cukrovej repy, stav technológií, požiare, nedostatočné cestné i železničné prepojenia potrebné pre dovoz cukrovej repy a export cukru, ako i nedostatočnú konkurencieschopnosť, došlo k zániku pomerne veľkého množstva z nich.

Podnikateľské cukrovary boli z hospodárskeho hľadiska omnoho úspešnejšie. Dôvodom ich zániku bola prevažne nedostatočná konkurencie schopnosť, požiare i viaceré cukrovarnícke krízy, prvá v 90.rokoch 19.storočia a následne v 20.rokoch 20.storočia. Výrazný vplyv na celkovú situáciu v cukrovarníctve mal vývoj politicko-hospodárskej situácie - 1. a 2.svetová vojna, ktorá prinútila židovských vlastníkov cukrovarov odísť do exilu. Niektorým sa podarilo cukrovary predáť, iným boli zabrané Nemcami. Založenie Československej republiky roku 1918 a znárodnenie podnikov v rokoch 1946 – 1948.

Do roku 1948 zaniklo alebo bolo transformovaných nasledujúcich 19 cukrovarov na území Moravy a Sliezska:

1. Starobrněnský cukrovar, Brno – zanikol r. 1911
2. Jaronowitzer Zuckerfabriks-Aktiengesellschaft a.s. , Dubňany – zanikol r. 1868
3. Cukrovar, Hluchov-Kostelec – zanikol r. 1944
4. Cukrovar Hodonín I., Hodonín – vyhorel r. 1924
5. Cukrovar, Holice u Olomouce – zanikol r. 1948
6. Cukrovar, Hrušovany u Brna – koniec výroby r. 1929, následne bol využívaný ako sklady a r. 1957 transformovaný na výrobu obuvi
7. Cukrovar, Hulín – zanikol r. 1910
8. a.s. C. k. súkromného Chropynského cukrovaru , Chropyně – koniec výroby r. 1949, areál bol adaptovaný na chemickú výrobu
9. Cukrovar, Lipník nad Bečvou – zanikol r. 1904

---

¹⁰ Základné informácie sa mi podarilo zistiť k 38 z nich

10. Cukrovar , Moravský Krumlov – koniec výroby r. 1939, následne tam bol zriadený vojenský tábor
11. Cukrovar, Oslavany – zanikol r. 1931
12. Cukrovar, Podivín – zanikol r. 1912
13. Cukrovar, Přerov - zanikol r. 1939
14. Cukrovar, Rohatec – zanikol 1918/19
15. Cukrovar, Tovačov – Anín – zanikol r. 1945
16. Cukrovar, Uherský Brod – zanikol r. 1889
17. Cukrovar, Uherský Ostroh – koniec výroby r. 1928, areál bol adaptovaný na drevársku výrobu
18. Cukrovar, Vranovice – zanikol r. 1909
19. Cukrovar, Ždánice – zanikol r. 1925

SÍDLA ZAKLADATEĽOV

Sídlami majiteľov šľachtických cukrovarov boli prevažne zámky, ktoré nemali žiadnu urbanistickú spojitosť s areálom cukrovaru. Z daného dôvodu boli, i po zániku cukrovaru i naďalej využívané ako obytné sídla. Jedným z príkladov je zámok Tovačov.

Zakladatelia podnikateľských cukrovarov si stavali vilu alebo tzv. „zámoček“ prevažne v blízkosti areálu cukrovaru alebo ako jeho súčasť. Sídla situované v blízkosti cukrovaru, často s veľkou, architektonicky riešenou záhradou, boli po zániku alebo transformácii výroby cukrovaru naďalej využívané ako obytné objekty. Vily situované v areáli prevzali administratívnu funkciu alebo sa stali sídlom riaditeľa transformovaného závodu. (Brno, Marrianina vila - Uherský Ostroh)

3.2 CUKROVARY, ZANIKNUTÉ ALEBO TRANSFORMOVANÉ DO ROKU 1989

V rokoch 1945-1948 prebieha proces znárodnenia a cukrovary, ktoré boli dovtedy súčasťou koncernov sa rozdelili na samostatné národné podniky. Súčasne boli od nich oddelené podniky necukrovarníckeho charakteru. V danej štruktúre pracovali až do roku 1989, kedy došlo k politicko-hospodárskym zmenám a ich následnej privatizácii. Vzhľadom na hospodárske zmeny ako i zmeny kvót cukru, došlo v danom období k zániku, či transformácii nasledujúcich cukrovarov:

1. Cukrovar, Bzenec – ukončenie výroby r. 1949, následne prešiel pod firmu Obnova Gotwaldov
2. Cukrovar, Čelechovice na Hané – ukončenie výroby r. 1981, do súčasnosti bez využitia
3. Cukrovar, Doloplazy – ukončenie výroby r.1956, transformovaný na betonárku
4. Cukrovar, Hejčín - ukončenie výroby r.1959, transformácia na podnik so strojárenským programom
5. Cukrovar, Kelčany – ukončenie výroby r. 1967, v súčasnosti nevyužívaný

6. Cukrovar, Zborovice – ukončenie výroby, transformácia na výrobu drevárskeho náradia Pilana

SÍDLA ZAKLADATEĽOV

Rok 1948, ako i proces znárodnenia priniesol výrazné zmeny v spôsobe využívania sídiel majiteľov cukrovarov. Zámky boli podľa svojej rozlohy a historickej hodnoty adaptované na múzeá (zámok Moravský Krumlov, zámok Tovačov) alebo zariadenia zdravotníckeho charakteru resp. domovy dôchodcov (Emin zámok – Hrušovany nad Jevišovkou, zámok Sokolnice). Vily situované mimo areálu cukrovaru prevzali prevažne funkciu sociálno-zdravotníckych zariadení – stali sa z nich diagnostické ústavy (Zborovice), detské domovy (Hejčín), domovy dôchodcov (vila Skene - Pavlovice u Přerova), špeciálne školy (Židlochovice, Tišnov-Předklášteří), stredné školy (Slavkov u Brna – Horná vila) či bytové domy (Slavkov u Brna – dolná vila) .

Vily situované v rámci výrobných areálov prevzali funkciu administratívnych či správnych budov.

Nové využitie vilových objektov bolo podmienené výraznými a často nešetrnými zásahmi do dispozičnej štruktúry objektu, ako i výzdoby a vybavenia stavebného interiéru. Z daných dôvodov nájdeme v súčasnosti len minimum zachovaných pôvodných detailov. Často nedochádzalo k výrazným prestavbám objemovej štruktúry objektov a vďaka tomu sa ich fasády zachovali do dnes v pomerne dobrom stave. Netreba zabúdať, že v danom období je ťažko hovoriť o pravidelnej údržbe ako i rekonštrukcii výrobných ako i obytných budov, čo spolu s nešetrným zaobchádzaním nájomcov viedlo k ich čiastočnej devastácii.

Proces znárodnenia i nové nezávislé využívanie vily a areálu cukrovaru, viedlo k pretrhnutiu ich funkčnej a často i urbanistickej návaznosti formou nevhodnej výstavby cestnej siete, ktorá pohltila časť záhrad vilových objektov a opticky prerušila ich vzájomnú návaznosť.

3.3 CUKROVARY, ZANIKNUTÉ ALEBO TRANSFORMOVANÉ PO ROKU 1989

V štruktúre štátnych podnikov pracovali cukrovary do 90.rokov 20.storočia. Po „zamatovej“ revolúcii roku 1989 dochádza k ich postupnej privatizácii. V auguste 1990 bol založený „ Svaz pěstitelů cukrovky Čech “ a prepojil sa s Európskymi organizáciami pestovateľov cukrovej repy v CIBE. V roku 2000 bola v ČR zavedená regulácia trhu s cukrom. Problémom sa stalo rozdelenie kvót cukru. Vzhľadom na nestabilnú situáciu a meniaci sa počet fungujúcich cukrovarov nebolo možné kvóty pevne stanoviť a vypočítat’.

Postupne boli na Morave po roku 1989 uzatvorené cukrovary, Uničov, Drahanovice, Brodek u Přerova, Dřevohostice, Vyškov, Všetuly, Sokolnice, Uherské Hradiště, Židlochovice, Hodonín, a Břeclav.

Areály zaniknutých cukrovarov išli do konkurzu, a boli predané podnikateľom, ktorí mnohokrát nemali presnú predstavu budúceho využitia areálu resp. i vily.

Nedostatočné finančné prostriedky potrebné na transformáciu výroby, či konverziu, ako i nedostatočné vedomosti o možnostiach nového využitia výrobných areálov a získania finančnej podpory pre plánovaný projekt viedli k tomu, že areály ostali prázdne, či len čiastočne využívané v podobe skladových priestorov, bez následných potrebných investícií do údržby stavebného fondu. To bol začiatok chátrania a zániku mnohých z nich. K príkladom patria:

1. Cukrovar, Bedihošť – ukončenie výroby r. 1989, v súčasnosti je objekt v súkromnom vlastníctve a občasne využívaný je len mlyn
2. Cukrovar, Drahanovice – areál je prenajatý viacerým spoločnostiam
3. Cukrovar, Dřevohostice – areál je vyžívaný spol. Z+Z elektromotory

Druhú skupinu tvoria cukrovary, ktoré nového majiteľa nenašli alebo ich majiteľ pristúpil k ich demolícii, aby získal lukratívny stavebný pozemok pre výstavbu nákupného centra:

1. Cukrovar Hodonín II., Hodonín – demolícia dokončená v r. 2005 – na jeho mieste vznikla predajňa potravín Liedl
2. Cukrovar, Slavkov u Brna – výroba ukončená v r. 1989, následná demolícia časti budov, v súčasnosti prebieha na pozemku výstavba predajne potravín Spar
3. Cukrovar, Vyškov – výroba ukončená v r. 1994, následná demolícia budov a výstavba predajne Liedl
4. Cukrovar, Sokolnice – areál cukrovaru je v demolícii

Po kampani v r. 2006 firma Eastern Sugar a.s. uzavrela moravské cukrovary Kojetín a Němčice na Hané.. Spoločnosť bola nútená uzatvoriť aj cukrovary v Čechách, na území Slovenska a Maďarska.¹¹ V uzatvorených cukrovaroch prebehla z ekonomických dôvodov ich demolícia.

Samozrejme, že môžeme hovoriť aj o pozitívnych príkladoch transformácie a nového využitia. Kedy si noví majitelia plne uvedomujú hodnotu pôvodného stavebného fondu a majú snahu ho pozitívne využívať. Príkladom je úspešná transformácia cukrovaru v Břeclavi na podnik zdravej výživy Racio s.r.o., ktorý pôvodnú budovu cukrovaru zrekonštruoval a adaptoval na novú výrobu. V súčasnosti pracuje spoločnosť na rekonštrukcii ostávajúcich budov v areáli. Rovnako pozitívny bol osud cukrovaru vo Všetuliach. Jeho výroba bola zastavená v roku 2000. Roku 2004 získala pozemky cukrovaru spoločnosť ELKO EP a roku 2005 prebehla konverzia existujúcich objektov cukrovaru na reštauráciu, vývojové centrum spoločnosti, byty zamestnancov a ubytovania. Projekt na konverziu bol vypracovaný aj pre bývalý areál cukrovaru v Židlochoviciach, ktorý sa má premeniť na obchodné a spoločenské centrum doplnené o funkciu bývania.

---

¹¹Internet: www.spcc.cz/history.html, informácie Svazu pestiteľů cukrovky Čech, webové stránky informujú o histórii svazu, ako i cukornej reforme v EU v rokoch 2006/2007 – 2014/15

SÍDLA ZAKLADATEĽOV

Podobne ako boli privatizované areály cukrovarov, prechádzali do súkromného vlastníctva aj vily ich majiteľov. Nie vždy vila i cukrovar získali rovnakého vlastníka, čo samozrejme viedlo k ich izolácii a rozvoju podnikateľského konceptu zvlášť pre areál cukrovaru a zvlášť pre vilu. Daná skutočnosť často vyplývala už z existujúceho využitia a prerušenej náväznosti vily a cukrovaru. Vily, ktoré ostali i naďalej vo vlastníctve štátu, ide predovšetkým o sociálno-zdravotnícke zariadenia si ponechali aj naďalej svoju funkciu.

Samostatne stojace objekty, ktoré získali v privatizácii nových vlastníkov, často ľudí zaujímajúcich sa i ich históriu a vnímajúcich ich hodnotu získali opäť obytnú funkciu (Bedihošť, Hrušovany u Brna, Pohořelice, Vyškov – rekonštrukcia a prestavba vily na obytný dom) alebo boli vhodne zrekonštruované pre novú funkciu (Slavkov u Brna – horná vila). Samozrejme i tu nájdeme negatívne príklady, kedy nový majiteľ objekt kúpil a viac sa o jeho údržbu nezaujímal (Slavkov u Brna – dolná vila).

Iný osud postihol vilové objekty, ktoré boli súčasťou výrobného areálu. Smutným príkladom je vila cukrovarníka Redlicha v Hodoníne, ktorá bola demolovaná spolu s areálom cukrovaru, i napriek snahe občanov a časti zastupiteľstva mesta vyhlásiť ju za kultúrnu pamiatku.

Zaujímavú skupinou víl, s ktorými sa stretávame predstavujú vily cukrovarníkov situované v areáli cukrovaru, ktorého výroba bola transformovaná pre iný druh priemyslu. Medzi vlastníkmi areálov nájdeme mnohých, ktorí si plne uvedomujú a vnímajú hodnotu bývalej vily. Napriek tomu, že nemá so súčasným výrobným programom nič spoločné, investujú mnoho úsilia na získania informácií a priblíženia histórie cukrovaru, ako a financií na rekonštrukciu vily. K príkladom patrí firma Dyas a.s. zaoberajúca sa drevárskou výrobou, ktorá previedla úspešnú rekonštrukciu bývalej vily (dnes administratívneho objektu spoločnosti) zakladateľa cukrovaru Heřmanna Maya. Na chodbách budovy prezentuje dobové fotografie rodiny Mayov, ako i bývalého cukrovaru. Ďalším pozitívnym príkladom je firma Kovosteel, s.r.o., ktorá úspešne zrekonštruovala vilu nachádzajúcu sa v areáli firmy a historické fotografie bývalého cukrovaru sprístupnila na svojich webových stránkach.

3.4 SÚČASNOSŤ

V súčasnosti sú podľa mojich informácií na Morave 4 funkčné cukrovary a to v Hrušovanech nad Jevišovkou, Litovli, Proseniciach a Vrbátkach.

Cukrovary rýchlo zanikajú a je ťažké si predstaviť, že ich v rozmedzí rokov 1835 – 1910 existovalo len na Morave a v Sliezsku 54. Informácie o nich sa zachovali len v archívoch, niektoré boli zničené spolu so zánikom cukrovaru. Preto je pomerne zložité zistiť meno zakladateľa, polohu vily, dobu výstavby, či architekta stavby.

Čo nestačil zničiť čas, úspešne ničí regulácia trhu s cukrom v rámci EÚ. So zánikom, v lepšom prípade, transformáciou, či konverziou cukrovaru, je ohrozená

aj existencia vily situovanej v jeho areáli. Je čas položiť si otázku „Ako ďalej?“ Nielen z hľadiska budúcnosti hmotnej substancie cukrovarníckych areálov a ich zachovania, ale i z hľadiska nehmotných hodnôt, ktorých sú nositeľom (hodnota symbolu). Daný problém sa dotýka nielen cukrovarov a víl ich majiteľov, ale celého priemyselného dedičstva.

4 MOŽNOSTI NOVÉHO VYUŽITIA PRIEMYSELNÝCH AREÁLOV A SÍDIEL ICH ZAKLADATEĽOV

Jednou z odpovedí na otázku „Ako ďalej?“ je hľadanie možností nového využitia priemyselného areálu i vily jeho zakladateľa. Vplyvom politicko-spoločenskej situácie v našich krajinách v priebehu posledných 60 rokov (obdobie socializmu a následná privatizácia a reštitúcie) nájdeme len málo víl, ktoré si zachovali urbanistickú a funkčnú náväznosť na výrobný areál. Obe časti žijú svoj vlastný život bez ďalších vzájomných náväzností.

Ako bolo spomenuté v predchádzajúcej kapitole, vily zakladateľov cukrovarov, situované mimo areálu cukrovaru, získali prevažne zdravotnícko-sociálnu funkciu (domovy dôchodcov, sociálne ústavy, detské domovy a pod.), ktorá je núdzovým riešením pre objekty. No nie zrovna ideálnou funkciou z hľadiska zachovania ich hodnôt. Pre dané funkčné využitie bolo treba výrazným spôsobom zasiahnuť do ich dispozície. Vzhľadom na obmedzené množstvo finančných prostriedkov, ktorým daný štátny sektor disponuje, sa dá polemizovať o kvalite ich novej rekonštrukcie, zachovania historických detailov, ako i pravidelnej údržbe.

Druhá časť vilových objektov sa dostala vďaka reštitúciám do rúk súkromných vlastníkov. Vily sú opäťovne využívané ako obytné objekty. Samozrejme, že technický stav vily je i v tomto prípade závislý od prístupu a finančných možností jej nového majiteľa.

Spomenuté formy využitia víl pomáhajú objekt zachovať, no akoby sa strácala ich hodnota symbolu doby priemyselného rastu mesta, súvislosť s jeho históriou i funkcia reprezentatívneho objektu.

Samostatnou kapitolou je využitie víl situovaných v areáli cukrovaru, ako i v jeho blízkom okolí, ktoré získali do vlastníctva súkromné firmy. Vily sú prevažne využívané ako administratívne objekty, či sídla firiem. Často ich nájdeme v lepšom technickom stave, ako stavby využívané pre obytnú funkciu. Ich majitelia investujú finančné prostriedky do ich rekonštrukcie, majú záujem na prezentácii ich histórie.

Obdobie od roku 1989 prinieslo zánik veľkého množstva výrobných závodov a my stojíme pred otázkou, ako sa s danou situáciou vyrovnáme a aké riešenia si zvolíme. Demolíciu, transformáciu, či konverziu? Rovnako sa môžeme poučiť z chýb, ako aj pozitívnych príkladov realizovaných v zahraničí.

Prístup k danej problematike som študovala v niekoľkých spolkových krajinách Nemecka (Saarland, Porýnsko-Vestfálsko) a Francúzsku. Pre porovnanie a inšpiráciu predstavujem príklady zo spolkovéj krajiny Saarland, a to z pohľadu zachovania urbanistických náväzností medzi vilou a výrobným areálom,

prezentáciou histórie regiónu, nového využitia priemyselného areálu, ako i nového reprezentačného využitia sídla jej zakladateľa.

Prečo som si pre štúdium vybrala práve túto spolkovú krajinu? Z nasledujúcich dôvodov:

1. politicko–geograficky má podobnú polohu na rozhraní 3. štátov (Nemecko, Luxembursko, Francúzsko), ako Morava (Česko, Rakúsko, Slovensko), ktoré tvorili v minulosti jeden územný celok
2. napriek inému druhu zastúpeného priemyselného odvetvia, má porovnateľné množstvo i hustotu výrobných areálov ako Morava
3. spolková krajina systematicky pracuje na prezentácii svojej priemyselnej histórie¹², čo ponúka mnohé pozitívne príklady z pohľadu nového využitia, spôsobu prezentácie historických hodnôt v urbanistickom ako i architektonickom kontexte. A to nielen za možností využitia pompéznych a finančne náročných architektonických riešení.
4. bývalé vilové objekty priemyselníkov získali novú reprezentatívnu funkciu, často v spojitosti s históriou továrne, sú plne integrované do života spoločnosti, a popritom nestratili a naďalej vystupujú ako symbol doby priemyselného rastu mesta, či regiónu.

SAARLAND

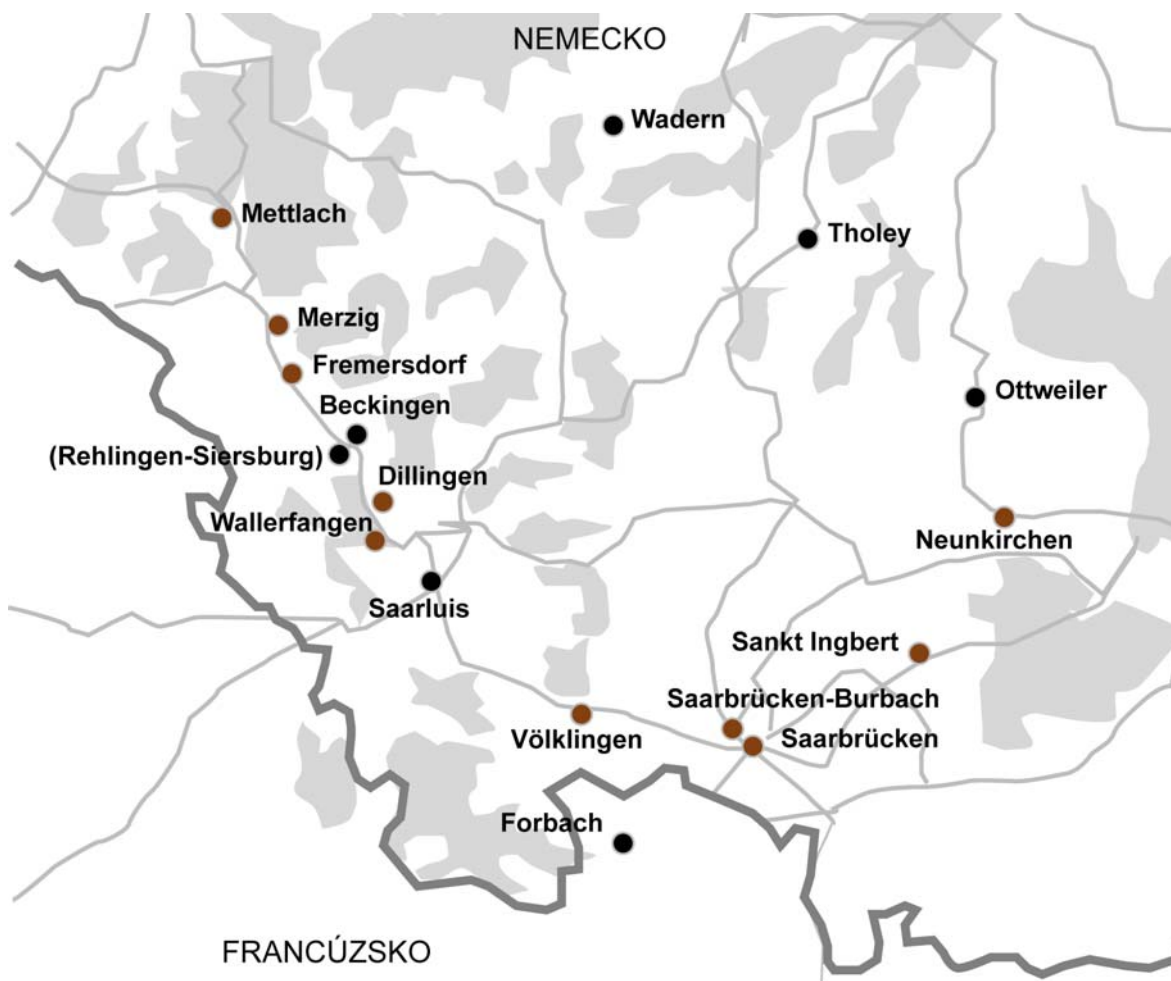
Saarland je jednou zo spolkových krajín Nemecka, situovaný v jeho juhozápadnej časti. Susedí so spolkovou krajinou Rheinland – Pfalz (Porýnsko-Vestfálsko), Francúzskom, Luxemburskom a francúzskym regiónom Lotrinsko tzv. región Saar-Lor-Lux. Má rovnako bohatú priemyselnú históriu porovnateľnú s priemyselnou históriou Moravy.

Hlavným priemyselným odvetvím historicky zastúpeným v danej krajine je hutnícky a keramický priemysel. Počas môjho výskumu som navštívila bývalé areály vysokých pecí v Saarbrücken – Burbach, St. Ingbert, Neunkirchen, Dillingen a pamiatku svetového kultúrneho dedičstva Völklingen. Z priemyselného dedičstva spojeného s keramickým priemyslom som sa zamerala na výrobu a vily zakladateľov svetoznámej keramickej značky Villeroy&Boch.

---

¹² ako jedinej so spolkových krajín sa jej podarilo zapísať Vysoké pece Völklingen do zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO

©uzana jackova 2008

Obrázok 4 – Mapa Saarlandu s označením miest predstavených v nasledujúcom texte
Zdroj: mapa spracovaná autorom práce

HUTNÍCKY PRIEMYSEL, NOVÉ VYUŽITIE JEHO VÝROBNÝCH AREÁLOV A VÍL ZAKLADATEĽOV

Huť v Saarbrücken – Burbach

Huť založená roku 1857 luxembursko-belgickou spoločnosťou bola v roku 1906 transformovaná na „Eisenbahnwerkstätte zur Reparatur schadhaften Lokomotiven, Güter- und Personenwagen“.¹³ Výrobný areál, administratívna budova, bývalá učňovská škola, 2 riaditeľské vily, ako i obytná kolónia so školou i obchodmi tvoril v minulosti uzatvorený urbanistický a sociálny celok, ktorý je dodnes zachovaný bez prerušených urbanistických vzťahov. Predstavuje vhodný príklad pre pochopenie fungovania nielen výrobného procesu ale i sociálneho systému vtedajšej

¹³ Železničné dielne pre opravu poškodených lokomotív, nákladných i osobných vagónov. – preklad autora

doby. V súčasnosti je bývalý výrobný areál v procese postupnej revitalizácie. Časti bývalých výrobných hál boli vhodným architektonickým riešením transformované na skladové a malé výrobné priestory. Projekt pod názvom „Revitalisierung des ehemaligen Ausbesserungsweks Saarbrücken-Burbach“ je koofinancovaný z európskeho fondu pre regionálny rozvoj a ako urbanistický celok vhodne integrovaný do urbanistickej štruktúry mestskej časti Saarbrücken-Burbach.¹⁴

Hut' Neunkirchen

Prvé hute boli založené už roku 1431 v mestečku Sinnerthal, a následne roku 1539 presunuté do mesta Neunkirchen. Roku 1806 ich získal do vlastníctva úspešný podnikateľ Friedrich Philipp Stumm spolu so svojimi bratmi, ktorý patril k jedným z najvýznamnejších priemyselníkov daného obdobia. Vo vlastníctve rodiny Stumm ostala do roku 1920. Roku 1982 bola výroba ukončená a následne došlo k demolícii areálu. Z bývalého výrobného areálu sa stal „Alten Neunkirchen Hüttenareal“, ktorého súčasťou sú „Hüttenweg“ a „Hüttenpark“, situovaný na bývalých 40. hektároch výrobných plochy hute, slúžiaci ako mestský park pre oddych a open-air predstavenia. Z hute sa zachovali len fragmenty, ktoré sú v súčasnosti pamiatkovo chránené, Vysoká pec VI., vodojem a stará výrobná hala. Objekty majú v súčasnosti nové využitie. Výrobná hala slúži ako polyfunkčný sál a vodojem bol konvertovaný na spoločensko-zábavné centrum, s reštauráciou, kino a diskotékou.

Hut' Völklingen – zapísaná do svetového kultúrneho dedičstva UNESCO

História hute Völklingen začala v dobe industrializácie. Bola založená roku 1872 inžinierom Juliusom Buchom a niekoľko rokov neskôr, musela byť z dôvodov ekonomickej nerentabilnosti uzatvorená. Roku 1881 ju kúpili bratia Röchlingovci, čo bol začiatok jej výrazného rozvoja, ktorý úspešne trval až do roku 1971. Vtedy hute Völklingen spolu s hutou v Burbachu a Neunkirchen prevzal luxemburský koncern ARBED Saarlstahl GmbH.

Rodina Röchlingova, patriaca k významným rodinám celého regiónu, sa výrazne angažovala aj v sociálnej oblasti, dali postaviť plaváreň, škôlku, viaceré robotnícke kolónie. Činnosť hute bola ukončená v roku 1986 a roku 1994 bola hut' Völklingen zapísaná do zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO.¹⁵

V súčasnosti je výrobný areál zakonzervovaný a slúži ako múzeum priemyselnej kultúry vo forme zážitkového centra. Dmychadlová hala je konvertovaná pre výstavné účely a koncerty.

---

¹⁴ Schmitt, A. Denkmäler saarlandischer industriekultur, Wegweiser zur Industriestraße Saar-Lor-Lux, Edition Saar, Staatliches Konservatoramt Saarbrücken, Spee-Buchverlag, Trier, 1995 str. 68-73

¹⁵ Schmitt, A. Denkmäler saarlandischer industriekultur, Wegweiser zur Industriestraße Saar-Lor-Lux, Edition Saar, Staatliches Konservatoramt Saarbrücken, Spee-Buchverlag, Trier, 1995, str.46-55

Navrátenie slávy nezískala len huť Völklingen, ale vhodne boli novo využité aj vily rodiny Röchlingovej.

Známe sú dve. Prvá, situovaná vo Völklingene, bola súčasťou obytnej kolónie obsahujúcej nielen vilu majiteľa, ale aj 2 riaditeľské vily, škôlku a nemocnicu. Vilu získala spoločnosť ARBED Saarstahl GmbH, spolu s huťou. Po rekonštrukcii ju firma využíva ako reprezentačné centrum, slúžiace pre konferencie, ako i spoločenské akcie. Objekt si zachoval pôvodné dispozičné riešenie, ako i množstvo pôvodných detailov interiéru i exteriéru, ktoré boli rekonštruované. Väčšie zásahy prebehli v rámci modernizácie kuchyne a hospodárskej časti. Jedným z využití je i ubytovanie obchodných partnerov firmy. Do pôvodného stavu bola rekonštruovaná i záhrada. Vila vhodným spôsobom prezentuje históriu nielen obdobia jej vzniku a slávy, ale približuje spôsob života vtedajšej spoločnosti.

Druhou známou vilou rodiny Röchlingovej je vila situovaná v Saarbrückene. Neobarokový objekt nesie dnes názov „Villa Europa“ a bol roku 1997 modernizovaný a konvertovaný na Deutsch-Französische Hochschule, organizáciu zaoberajúcu sa spoluprácou nemeckých a francúzskych vysokých škôl v oblasti vzdelávania a výskumu. Zdarilú modernizáciu realizoval architektonický ateliér Architekturbüro Rittmannsperger & Partner GmbH z Darmstadtu. Vila si zachovala množstvo historických detailov, ktoré boli vhodne doplnené modernými prvkami interiéru.

Oba uvedené príklady považujem z hľadiska zvolenia novej funkcie vily, ako i formy jej rekonštrukcie za pozitívne príklady. Vily nanovo získali nielen svoju reprezentatívnu funkciu, súčasne prezentujú časť histórie regiónu a vďaka svojej funkcii sa stali dôležitou súčasťou života spoločnosti.

KERAMICKÁ VÝROBA FIRMY VILLEROY&BOCH, NOVÉ VYUŽITIE JEJ VÝROBNÝCH AREÁLOV A VÍL ZAKLADATEĽOV

Prvú továreň na výrobu keramiky založil Jaen Francois Boch - Buchmann roku 1809 v Mettlachu, konverziou z benediktínskeho kláštora. 20 rokov neskôr, roku 1766, založil svetoznámu fajansériu Septfontaines v Luxemburgu. Významným konkurentom bola od roku 1790 fajanseria vo Wallerfangen, založená lotrinčanom Nicolasom Villeroy. Konkurenčný boj sa skončil roku 1836 svadbou dcéry Octavie Villeroy so synom Eugenom Bochom a fúziou oboch firiem. Tu sa začala svetoznáma história firmy Villeroy&Boch, ktorá úspešne produkuje porcelán i sanitárnu keramiku a vyváža ju do celého sveta. Členovia rodín Villeroy i Boch sú i v súčasnosti zastúpení v predstavenstve fungujúcej akciovej spoločnosti V&B. Rozvoj podniku bol samozrejme spojený aj so zmenou výrobných technológií a zakladaním nových tovární. Prvá továreň je v súčasnosti konverovaná na sídlo

riadiťstva firmy Villeroy&Boch, ktorej súčasťou je zážitkové centrum, predstavujúce históriu firmy i jej produkcie od počiatkov až po dnes.^{16,17}

Aby som sa nezaoberala len príkladmi nového využitia priemyselných areálov, presuniem svoju pozornosť na príklady nového využitia víl rodín Villeroy a Boch.

Schloss Ziegelberg, Mettlach

V blízkosti továrne si dal J.F. Boch v rokoch 1878-79 postaviť na úpätí kopca s výhľadom na riekou Saar, prvé sídlo rodiny Boch – „Schloss Ziegelberg“. Na spracovanie projektu si najal francúzskeho architekta, ktorý postavil vilu v štýle francúzskej neorenesancie 19.storočia, je syntézou foriem francúzskej šľachtickej architektúry konca 16.storočia a talianskej renesancie. Vila dokumentuje spolu s príslušnými hospodárskymi budovami luxusný a reprezentatívny život predstaviteľov spoločnosti konca 19.storočia.¹⁸ Od roku 1979 bola vila využívaná ako „Keramik-Museum von V&B“. V súčasnosti objekt slúži ako luxusná reštaurácia.

Schloss Saareck, Mettlach

V rokoch 1901-1903 bolo po príklade romantického zámku Gondorf (na rieke Mosel) postavené druhé sídlo rodiny Boch - „Schloss Saareck“. Od roku 1954 je využívaný ako reprezentatívne priestory firmy VB slúžiace k spoločenským akciám, ako i konferenciám. Súčasťou využitia je i ubytovanie obchodných partnerov firmy. Objekt je situovaný v rozsiahlej architektonizovanej záhrade, ktorá je voľne prístupná a obsahuje architektonicky hodnotné objekty hospodárskych budov (neoštýlový objekt stajní s bohatou skulptúrnou výzdobou).¹⁹

Ďalšie sídla rodín Villeroy a Boch

Jedným zo sídiel členov rodiny Boch bol i „Schloss Fellenberg“ situovaný v Merzig. Pôvodná neoštýlová vila získala začiatkom 20. storočia novodobú prístavbu. Jej záhrada je využívaná ako exteriérová sochárska expozícia a objekt vily je využívaný ako výstavná sieň a múzeum. Časť víl rodín Villeroy i Boch sú naďalej využívané ako obytné objekty ich príslušníkov. Príkladom je vila rodiny Villeroy vo Wallerfangen, kde bola založená aj prvá rodinná fajanséria, vila rodiny Boch vo Fremersdorfe i vila rodiny Boch v Luxemburgu.

¹⁶ Schmitt, A. Denkmäler saarlandischer Industriekultur, Wegweiser zur Industriestraße Saar-Lor-Lux, Edition Saar, Staatliches Konservatoramt Saarbrücken, Spee-Buchverlag, Trier, 1995, str. 20-23

¹⁷ Villeroy&Boch, Ein Vierteljahrtausend europäische Industriegeschichte 1748-1998, Villeroy&Boch Aktiengesellschaft, Mettlach, 1998, str. 15-24, 35-43

¹⁸ Schmitt, A. Denkmäler saarlandischer Industriekultur, Wegweiser zur Industriestraße Saar-Lor-Lux, Edition Saar, Staatliches Konservatoramt Saarbrücken, Spee-Buchverlag, Trier, 1995, str. 24-26

¹⁹ Schmitt, A. Denkmäler saarlandischer Industriekultur, Wegweiser zur Industriestraße Saar-Lor-Lux, Edition Saar, Staatliches Konservatoramt Saarbrücken, Spee-Buchverlag, Trier, 1995, str. 26-27

Predstavené objekty i areály zo Saarlandu patria k pozitívnym príkladom prístupu k rekonštrukcii a hľadaniu novej funkcie výrobných areálov i víl, za snahy navrátiť im ich bývalú slávu, prezentovať ich históriu a vhodne ich integrovať do súčasného života spoločnosti. Súčasne môžu slúžiť ako inšpirácia pri hľadaní foriem nového využitia vilových objektov v našich podmienkach.

Položme si otázku, prečo sa vily priemyselníkov v zahraničí ľahšie integrovali do života spoločnosti a získali naspäť svoju reprezentatívnu funkciu?

Odpoveď je potrebné hľadať v rozdieloch v politicko-spoločenskom vývoji. V západných krajinách prebiehal vývoj po 2.svetovej vojne smerom k navráteniu sa podnikateľov ku svojej výrobnej činnosti resp. pokračovaniu v nej. Podniky zanikali a transformovali sa vplyvom vývoja na trhu a konkurenčných vzťahov. Bývalé významné podnikateľské rodiny boli i naďalej zastúpené vo vedení akciových spoločností, nevytratili sa ani z kultúrneho, politického a spoločenského života spoločnosti. Tým sa daná etapa histórie plynulo transformovala a akceptovala, ako súčasť histórie. Spoločnosť si po zániku výroby ľahšie uvedomovala jej hodnotu a zamýšľala sa nad ďalšou budúcnosťou uzavretých výrobných areálov, ako i urbanistických súborov a víl, ktoré nestratili svoje logické náväznosti. To viedlo k ich transformácii, konverzii a zabránilo ich devastácii.

V krajinách bývalého socialistického bloku došlo k znárodneniu podnikov, ako i majetkov priemyselníkov. Snaha vymazať časť minulosti, plne prerušila kontinuitu vývoja priemyselných súborov. Výrobné areály nemali nikdy vo vlastníctve len objekty viažuce sa bezprostredne na hlavný predmet ich výroby. Napríklad cukrovary. Do ich majetku patrili často, mlyny, liehovary, obytné kolónie, školy i vily ich majiteľov. Po znárodnení sa tieto celky majetkovo rozpadli a funkčne oddelili, čo viedlo aj k zániku historických urbanistických vzťahov a náväzností medzi nimi. Tým sa však výrazne potrela aj hodnota priemyselného areálu. Stala sa z neho anonymná budova, patriaca štátu, teda nám všetkým. Po privatizácii a zániku výroby, si bolo len ťažko uvedomiť hodnotu objektu, či areálu ktorý zaniká. Na tomto mieste je potrebné začať hovoriť o hodnotách, ochrane, možnostiach transformácie i nového využitia.

5 PRÍSTUPY K OCHRANE PRIEMYSELNÝCH AREÁLOV A SÍDIEL ICH ZAKLADATEĽOV

5.1 OCHRANA PRIEMYSELNÝCH AREÁLOV A SÍDIEL ICH ZAKLADATEĽOV Z URBANISTICKÉHO HĽADISKA

Ak hovoríme o urbanistických vzťahoch a ich hodnote, je potrebné si uvedomiť, že výrobný areál bol často súčasťou omnoho väčšieho urbanistického celku. Jeho základom bol výrobný závod, i administratívne objekty, vila majiteľa, robotnícka kolónia, ubytovňa. Často i sociálne zariadenia, ako škola, učňovská škola, či nemocnica. Vychádzajúc zo spomenutých funkčných nadväzností, pozrime sa na definíciu pojmu „vila továrnika“.

„Vila továrnik je objektom predstavujúcim individuálne rodinné bývanie rodiny továrnik vo voľne stojacom dome, obklopené architektonicky riešenou záhradou. Pre jej situovanie sa najčastejšie vyberá miesto na obvode mesta, umožňujúce výhodnú orientáciu k svetovým stranám. V porovnaní s rodinným domom sú vo vile rozvinuté spoločenské, pracovné a obslužné funkcie. Na rozdiel od ostatných vilových objektov nie je ich situovanie determinované výhľadom na mestskú, či krajinnú panorámu. Nachádzajú sa vo výrobnom areáli, v jeho blízkosti alebo na mieste s výhľadom naň.“²⁰

Prezrádza nám, že hlavným bodom, ktorý odlišuje pojem „vily“ a „vily továrnik“ je jej spätosť s osobou zakladateľa, či majiteľa továrne, ale i jej urbanistická nadväznosť na výrobný areál. V daných súvislostiach je vila továrnik nositeľom „dokumentačnej hodnoty života vtedajšej spoločnosti“ i „funkčnej hodnoty v urbanistickom kontexte priemyselnej zóny“. Po prerušení či zániku urbanistických vzťahov sa stáva sprostredkovateľom „hodnoty symbolu priemyselnej doby“. Zachovanie industriálneho dedičstva závisí na udržaní jej funkčnej celistvosti, preto zásahy vykonávané v priemyselnej lokalite by mali čo najviac sledovať daný cieľ²¹. Hodnota i autenticita priemyselnej lokality sa môže výrazne znížiť, pokiaľ sa odstráni strojové zariadenie, či jeho časti, alebo sa zničia iné prvky celku.“²²

Súčasne je dôležité si uvedomiť, že priemyselné areály sú spolu s vilami majiteľov objekty potrebujúce život. Rovnako ako človek, ktorý celý život pracoval, potrebuje prácu aj v starobe, lebo inak sa cíti nepotrebný, chátra a pomaly umiera. Priemyselné komplexy spolu s vilami potrebujú nové kontextuálne využitie, ktoré im dáva šancu na prežitie a okrem exitujúcej hodnoty „symbolu doby“ nesú súčasne novú hodnotu vyplývajúcu z ich novej funkcie vnímanú okolím. Z obyčajného kameňa sa stáva diamant.

U historicky a technologicky hodnotných výrobných areálov je ideálnym riešením ich zakonzervovanie a vytvorenie open-air múzea približujúceho históriu i výrobné technológie. S tým sa stretávame napríklad u svetového kultúrneho dedičstva UNESCO, - Hutí Völklingen. Miera zachovania areálu je určená jeho technickým stavom, technologickou i historickou hodnotou. Dobrý zámer i projekt však môže stroskotať na prílišnom tlaku investorov. Takým nie veľmi šťastným príkladom je projekt nového využitia areálu bývalých hutí v Belval²³ (časť patriaca k mestečku Esch sur Alzette) v Luxemburgu. Honosný transformačný program založený na zachovaní a zakonzervovaní srdca hute – vysokých pecí A, B, bývalej dmychadlovej haly, jej konvertovaní na koncertno-spoločenskú a výstavnú sálu, zakomponovanú do centrálnej časti novovznikajúcej urbanistickej zóny v centre bankových a vysokoškolských budov obklopených kultúrno-spoločenskou vybavenosťou a bývaním. Na začiatku projektu v roku 2001 bola demontáž technologických zariadení hutí a ich predaj do Číny. Ten prebehol v omnoho väčšom rozsahu, ako

²⁰ definícia spracovaná autorom práce

²¹ Charta Industriálneho dedičstva, odsek 5. Údržba a zachovanie, bod I.

²² bod 5 Údržba a zachovanie/ I.

²³ bližšie informácie o projekte transformácie vid' www.fonds-belval.lu

bolo plánované. A nezastavil sa ani pri budovách vysokých pecí, ktoré sa mali zachovať. V súčasnosti bola demontovaná vysoká pec B. To samozrejme vyvolalo vlnu protestov zo strany obyvateľstva a dobrovoľného združenia „Amicale des hauts fourneaux „A“ et „B“ de Profil ARBED Esch/Belval“²⁴. Nanešťastie, tlak investorov je silnejší. Z bývalej hute ostali len fragmenty zabudnuté v novovznikajúcej modernej výstavbe, ktorá sa stala lukratívnou investičnou lokalitou, vytvárajúcou nové centrum Esch sur Alzette, ale zabúdajúcou na svoju priemyselnú históriu. Po podobné príklady u nás nemusíme žiaľ chodiť ďaleko, spomeniem len demolíciu areálu cukrovaru vo Vyškove, Hodoníne, či Slavkove u Brna a následné využitie pozemkov pre stavbu predajní potravín.

5.2 PRÍSTUPY K OCHRANE SÍDIEL ZAKLADATEĽOV PRIEMYSELNÝCH AREÁLOV

Podobne ako cukrovary môžeme sídla majiteľov v závislosti na dobu ich vzniku typologicky rozdeliť na zámky, neoštýlové vily tzv. „zámočky“ a vilové objekty.

Z pohľadu architektonickej typológie zistíme, že sa vily továrníkov svojim dispozičným vývojom, prvkami interiéru, tvaroslovím, formou a architektonickou kvalitou priveľmi nelíšia od ostatných vilových objektov postavených v danom období. Z daného pohľadu sa nedajú vyčleniť, ako samostatná typologická kategória. Na rozdiel napríklad od vil umelcov, ktoré majú vo svojej dispozícii, okrem klasickej skladby miestností pozostávajúcich z „obsluhujúcich“ (kuchyňa, schodisko, kúpeľňa, WC) a „obsluhovaných“ (obývacia miestnosť a spálne) zriadený 1, či 2 ateliéry. V svojom tvarosloví, interiéru i na fasáde často nesú pomerne čitateľný rukopis umelca, pre ktorého boli postavené.

Rôznorodosť v architektonickej typológii i kvalite objektov sídiel priemyselníkov nás posúva k zamysleniu nad možnými prístupmi k ich ochrane. Oficiálnou formou ochrany objektov, ako i urbanistických zón je ich vyhlásenie za kultúrne pamiatky a to v znení zákona č. 20/1987 Sb., o štátni památkové péči, v znení zákonov č. 242/1992 Sb., č. 361/1999 Sb., č. 122/2000 Sb., č. 132/2000 Sb., č. 61/2001 Sb., č. 146/2001 Sb., č. 320/2002 Sb., č. 18/2004 Sb. a č. 186/2004 Sb, a týkajú sa ich odporúčania Aténskej charty z roku 19331, ako i Benátskej charty o ochrane a obnove pamiatok a pamiatkových sídiel z roku 1964.

Objekty, ktorým sa venujem sa nachádzajú v rôznych urbanistických náväznostiach na výrobný areál, sú v rozličnom technickom stave, ako i rôznej architektonickej i umeleckej kvality. Nie je možné, a ani potrebné ich všetky postaviť pod legislatívnu ochranu štátu. Preto sa formou ich ochrany i zachovania musíme zaoberať z 2. základných pohľadov:

5.2.1 Sídla majiteľov priemyselných areálov, ktoré sú pre ich historickú, kultúrno-spoločenskú, urbanistickú, architektonickú, či umeleckú hodnotu

²⁴ „Priatelia vysokých pecí „A“ a „B“ frimy Profil ARBED Esch/Belval“

štátom vyhlásené za kultúrne pamiatky alebo ich je možné za kultúrne pamiatky vyhlásiť

5.2.2 Sídla majiteľov priemyselných areálov, ktoré nie sú vyhlásené za kultúrne pamiatky

5.2.1 Sídla majiteľov priemyselných areálov vyhlásené za kultúrne pamiatky

Objekty sú pod legislatívnou ochranou štátu a ich ochrana je definovaná zákonom č. 20/1987 Sb., o štátní památkové péči, v znení zákonov č. 242/1992 Sb., č. 361/1999 Sb., č. 122/2000 Sb., č. 132/2000 Sb., č. 61/2001 Sb., č. 146/2001 Sb., č. 320/2002 Sb., č. 18/2004 Sb. a č. 186/2004, ktorý definuje povinnosti majiteľov kultúrnych pamiatok týkajúcich sa ich ochrany, užívania, obnovy ako i povinnosti správnych úradov, právnických a fyzických osôb.

Je ich možné rozdeliť do nasledujúcich skupín:

A) Objekty spadajúce pod Svetové kultúrne dedičstvo UNESCO.

B) Národné kultúrne pamiatky a objekty, ktoré sú súčasťou pamiatkovej rezervácie priemyselného dedičstva.

A) Objekty spadajúce pod Svetové kultúrne dedičstvo UNESCO

Danú skupinu tvoria výnimočné stavby reprezentujúce významné historické, architektonické či umelecké hodnoty, viažuce sa na slohové obdobie resp. na osobu významného architekta, alebo umelca, ktoré sú jedinečným dielom vyžadujúcim ochranu. Sú dokladom vývoja myslenia spoločnosti. Preto sú detailne rekonštruované do pôvodného stavu a následne slúžia ako „múzejné exponáty“. Napr. vila Savoy v Poissy, Müllerova vila a pod.

Vzhľadom na skutočnosť, že sú vo vlastníctve štátu, nebýva predmetom diskusií forma ochrany (zvyčajne slohová rekonštrukcia), ale spôsob jej financovania a odborného prevedenia t.j. zvolených technológií a materiálov. Základom pre rekonštrukciu je spracovanie umelecko-historického prieskumu a reštaurátorský projekt.

B) Kultúrne pamiatky

Platná legislatíva obsahuje základnú klasifikáciu kultúrnych pamiatok podľa ich hodnôt na „národné kultúrne pamiatky“ a „kultúrne pamiatky“. Ich údržba, oprava, rekonštrukcia, či modernizácia podlieha horeuvedenému pamiatkovému zákonu. Vlastníkmi sídiel cukrovarníkov, ktoré boli vyhlásené za kultúrne pamiatky sú v prevažnej miere súkromné osoby alebo podnikateľské subjekty. Stretávame sa tu s globálnym problémom, ktorý sa v súčasnosti týka nevyrovnaného vzťahu pamiatkár – vlastník pamiatky. Je prehĺbený o skutočnosť, že objekty, o ktorých hovoríme sú zástupcami neoslohov, či modernej architektúry a v každom prípade vyžadujú omnoho otvorenejší a voľnejší prístup k ich ochrane, ako príklady

stredovekých objektov. Základným kritériom k prístupu, by nemalo byť slepé nasledovanie definovaných hodnôt a upätá rekonštrukcia zachovaných detailov. Vily cukrovarníkov sú často chránené ako všeobecné obytné objekty bez uvedomenia si ich historickej návaznosti na výrobný areál, ktorá je podstatným pojítkom s ich miestom v histórii. Nemenej dôležitý je prístup k voľbe nového využitia. Benátska charta sa k nemu vyjadruje nasledovne:

„Čl.5 Ochrana pamiatok je vždy ul'ahčená, keď sa pamiatky dajú využiť na funkciu užitočnú pre spoločnosť. Takéto využívanie je teda žiadúce, nemá však rušiť pôvodné usporiadanie alebo výzdobu budov....“

Pre definovanie prístupu k rekonštrukcii, ako i voľbe možného nového využitia sídiel priemyselníkov je potrebné na základe prieskumu vypracovať klasifikáciu hodnotnosti jednotlivých objektov a to nasledovne:

- A) Vytipovať príklady charakteristických vilových objektov, ktoré sú vzhľadom na ich, urbanistickú návaznosť na priemyselný areál, ako aj ich situovanie v urbanizme mesta typickým predstaviteľom sídiel priemyselníkov predstavujúcim ich jednotivú kategóriu. Pri ich výbere treba zohľadniť veľkosť sídla, v ktorom sa nachádzajú i možnosti jeho využitia vzhľadom na dispozíciu objektu a mieru jej zachovania.²⁵ Pri rekonštrukcii by som odporúčala formu „slohovej rekonštrukcie“ vychádzajúcej zo spracovaného umelecko-historického prieskumu s dôrazom na možné zachovanie urbanistických súvislostí na výrobný areál. Dané objekty by si z hľadiska miery zachovania, ako i ich hodnoty zaslúžili voľbu reprezentatívnej funkcie napr. Prezentačný firemný objekt určený pre firemné jednania, konferencie, ako i ako i ubytovanie obchodných partnerov, riaditeľstvá spoločností (vily situované v areály fungujúceho závodu), galérie, výstavné siene, u rozlohou menších objektov navrátenie sa k obytnej funkcii pre jednu rodinu. Vzhľadom na vysokú mieru zásahu do dispozície je diskutabilné využitie stavieb na reštauračné, či hotelové zariadenia.
- B) Objekty, ktoré sú pre ich historickú, či umelecko-architektonickú hodnotu vyhlásené za kultúrne pamiatky. Sú predtavitel'om pomerne širokej skupiny zachovaných stavieb. Z daného dôvodu je možné k ich rekonštrukcii pristupovať s väčšou otvorenosťou a zamerať sa prevažne na formu „objemovej rekonštrukcie“. U neoslohových objektov na rekonštrukciu zachovaných detailov fasády, ako i možné nadstavby a uvoľnenejší prístup k prestavbám dispozície stavby. Z hľadiska nového využitia by som odporúčala voľbu reprezentačných funkcií, ako i návrat k obytnej funkcii. Objekty sú dobre využiteľné ako reštauračné i hotelové zariadenia, či administratívne objekty inštitúcií i súkromných firiem.

---

²⁵ Vysoko stanovené kritéria na rekonštrukciu objektu, jeho dispozície i detailov fasády a interiéru môžu u objektu situovaného v malom meste, alebo na dedine, viesť z nedostatku finančných prostriedkov, k jeho zániku.

C) Vilové objekty zapísané do zoznamu kultúrnych pamiatok na základe ich nehmotných hodnôt (väzba na známe osobnosti, historickú udalosť alebo etapu) a objekty, ktoré sú súčasťou pamiatkovej rezervácie priemyselného dedičstva. U daných objektov je dôležité zachovanie ich objemu ako súčasti celku. Odporúčanou formou obnovy je modernizácia. Rovnako škála možností nového využitia je pomerne široká od obytných objektov až po reprezentačné sídla firiem, čo umožňuje voľná práca s ich dispozíciou, netreba však zabúdať, že ostávajú i naďalej významným reprezentantom histórie mesta, či regiónu. Zaujímavým príkladom je modernizácia objektu „Vila Arson“ v Nice vo Francúzsku, ktorej budova, ako i záhrada boli integrované do súboru nových budov a konvertované na „Centre National des Arts Plastiques“.²⁶

Časť objektov sídiel moravsko-sliezskych cukrovarníkov je pamiatkovo chránená, no väčšina z nich je bez legislatívnej ochrany. Skupine z nich by zachránila existenciu, pre niektoré by mohla znamenať zánik. Prečo? Pozemky bývalých cukrovarníckych areálov, ktoré ukončili svoju činnosť, sú vzhľadom na svoju plochu a vhodné napojenie na cestnú sieť, lukratívnymi pozemkami pre investorov zriaďujúcich obchodné reťazce. V danom prípade je areál odkázaný na zánik, čo môže byť spojené i so zánikom vily. Príkladom je demolícia Redlichovej vily v Hodoníne nesúcej historické i architektonické hodnoty. Vyhlásenie objektu za kultúrnu pamiatku, by zachránilo jeho existenciu. Na druhej strane, pre stavby situované vo vidieckom prostredí, by legislatívna ochrana, predpisy a nariadenia s ňou súvisiace mohli pre objekt znamenať zánik. Pre súkromných investorov je hlavným problémom otázka finančného pokrytia nákladov spojených s ich odbornou rekonštrukciou v návaznosti na ich využitie, ako i možnú rentabilnosť investície. Tu by bolo na mieste zriadiť poradenské centrá, ktoré by informovali o možnostiach získania dotácií zo strany regiónov, štátu, ako i európskej únie a podávali poradenstvo pri vypracovaní a podaní projektov.

5.2.2 Sídlá majiteľov priemyselných areálov, ktoré nie sú vyhlásené za kultúrne pamiatky

Ich integrácia do života spoločnosti formou nového funkčného využitia, ako i informovanie o ich histórii a následné zvýšenie záujmu okolia o ne samotné je jednou z možných foriem ochrany. Netreba pri tom zabúdať na ich spoločensko-historickú hodnotu. Sídlá zakladateľov tovární sú v súčasnosti často jedinou

---

²⁶ Villa Arson je francúzskym ministerstvom kultúry vyhlásená za kultúrnu pamiatku 19. storočia. Honosná vila so záhradou bola postavená v roku 1901 pre pána Pierre-Joseph Arson. Rodina vo vile pobývala do roku 1920. V 60. rokoch sa minister kultúry André Malraux rozhodol vilu s príslušnou záhradou prestavať na nový typ umeleckej kolónie v medzinárodnom meradle tzv. „Centre National des Arts Plastiques“. Projekt bol realizovaný v rokoch 1968-70 a jeho autormi boli parížsky architektonický ateliér Michel Marot et associés a ateliér Allar z Nice.

spomienkou na dobu industrializácie resp. priemyselného rastu, i rozvoja mesta, či regiónu. Sú nositeľmi nehmotnej spoločensko-historickej hodnoty „symbolu priemyselnej doby“. Preto je rovnako dôležité zaoberať sa výberom vhodnej novej funkcie objektov. Vzhľadom na skutočnosť, že objekt nie je legislatívne chránený, je možný voľný, no nie necitlivý architektonický prístup k jeho modernizácii formou vhodne architektonicky riešených prístavieb, nadstavieb, resp. integrácie objektu do väčšieho architektonického celku. Škála možností nového využitia je pomerne široká od obytných objektov až po reprezentačné sídla firiem, čo umožňuje voľná práca s ich dispozíciou i hmotovou štruktúrou, netreba však zabúdať, že ostávajú i naďalej významným reprezentantom histórie mesta, či regiónu.

Pre zachovanie sídiel priemyselníkov je dôležitá nielen ich vhodná integrácia do života spoločnosti, ale hlavne informovanosť blízkeho okolia o objekte a jeho spojitosti s priemyselnou históriou. Pre hodnotenie predmetu, javu, či objektu potrebujeme vstupnú informáciu, na základe ktorej si vytvoríme vlastné hodnotové kritéria. Pri absencii vstupnej informácie sa problémom resp. jeho hodnotením nezaobráame. V prvom rade je potrebné zriadiť informačný systém prezentujúci priemyselné objekty i súbory, ako i sídla ich majiteľov vo forme informačných tabúl situovaných v areáli, v objekte alebo jeho blízkosti. Súčasne vytvoriť digitálnu prezentáciu za využívania audiovizuálnych prostriedkov i elektronických médií prístupnú cez internet. Nemenej dôležité je spracovanie databáze priemyselného dedičstva ako komplexného celku a jeho prezentovanie verejnosti vo forme tematických výstav, plagátov, verejných diskusií, publikácií, krátkych filmov. Tým, že sa danej problematike bude venovať zvýšená pozornosť, stane sa aktuálnou témou v vnímanou spoločnosťou. Pre danú činnosť je ideálne založenie občianskych združení resp. nadácií, ktoré by združovali dobrovoľníkov majúcich záujem o danú problematiku, ako i ich spoluprácu s Výskumným centrom priemyselnej architektúry pri ČVUT v Prahe. Daný prístup sa netýka len sídiel priemyselníkov, ale celého zachovaného priemyselného dedičstva.

Pre zachránenie pozostatkov priemyselného dedičstva je dôležité zaoberať sa predovšetkým hľadaním nových možností (funkčných i finančných) potrebných pre zahájenie procesu transformácie priemyselných súborov a sídiel priemyselníkov v spoločnom urbanistickom kontexte a ich prezentácie širokej verejnosti. V danom procese je potrebné uvedomiť si i definovať hmotné i nehmotné hodnoty jednotlivých objektov a súborov. Sústrediť sa na možnosti, a nie definovanie priveľkého množstva „príkazov, zákazov a noriem“ potrebných pre ich ochranu. Inak sa nám môže ľahko stať, že keď s danou činnosťou skončíme, nebude už reálne čo chrániť...

ZÁVER

Priemyselné areály sú súčasťou omnoho väčšieho urbanistického celku, ktorý bol integrovaný do štruktúry mesta a významne ovplyvnil jeho urbanizmus i architektúru. Problematika ochrany priemyselných areálov i sídiel ich zakladateľov si vyžaduje komplexný multidisciplinárny výskum zameraný na jeho jednotlivé časti

a ich vzájomné súvislosti. Prebiehal by z pohľadu priemyselného odvetvia, jeho histórie a dôležitosti pre rozvoj regiónu, ako i urbanistických vzťahov, architektonických i technologických hodnôt a začínal u urbanistických zón a končil u jednotlivých typologických objektov. Paralelne s výskumom je potrebné sa zaoberať nielen ochranou objektov a urbanistických súborov, no predovšetkým problematikou ich opätovnej funkčnej integrácie do modernej mestskej štruktúry.

Dizertačná práca prvýkrát zhŕňa informácie o histórii a súčasnosti 38 moravsko-sliezskych cukrovarov a sídiel ich zakladateľov. V skratke dokumentuje 17 víl zakladateľov cukrovarov, cukrovary v Kojetíne a Nemčiach na Hané pred ich demolíciou, ako i súčasný stav ďalších 9 transformovaných, konvertovaných, či opustených cukrovarov, ktoré ešte existujú.

Zaoberá sa spôsobmi ich ochrany nielen z hľadiska pamiatkových hodnôt objektov, ale aj z hľadiska ich urbanistických návazností na výrobný areál. Predstavuje možnosti nového využitia sídiel i priemyselných areálov na základne skúseností získaných v zahraničí i štúdiu medzinárodných dokumentov a chárt venovaných ochrane priemyselného dedičstva.

Cukrovarníctvo a sídla zakladateľov cukrovarov sú len malou časťou bohatého priemyselného dedičstva Moravy a Sliezska, ktoré si vyžaduje našu komplexnú pozornosť. Mojou snahou bolo priblížiť danú problematiku z pohľadu histórie i súčasnosti daného odvetvia, ako i zamyslieť sa nad problémom ich ochrany i nového využitia. Práca nemá za cieľ vypracovať komplexnú katalogizáciu stavieb. Má ambíciu vytvoriť úvod do problematiky, ktorý by slúžil ako inšpirácia pre ďalší výskum, prístup k ochrane, prezentácii histórie a novému využitiu objektov bývalých cukrovarov a sídiel ich zakladateľov.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

A) POUŽITÁ LITERATÚRA

1. BERNDT, I.; BERNDT, K.; GLASER, H.; KLEIN, W.; SMITT, R. Halberg History Tour, Saarlandischer Rundfunk und Geschichtswerkstadt Brebach, repa-druck, Saarbrücken-Ensheim, 2006
2. Cahiers du patrimoine:La Côte d'Emeraude, La villégiature balneaire, Autour de Dinard et Saint-Malo, MONUM, Edition du patrimoine, 2002
3. ČERNOUŠKOVÁ, D. K počátkům brněnského výstaviště a ke stavebním osudům pavilonu brněnských výstavních trhů (K velkopřemyslnické rodině Bauerů), Sborník Brno v minulosti a dnes č. 17
4. HLUŠIČKOVÁ, H. Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, I.díl, Nakladatelství Libri, Praha 2002
5. HLUŠIČKOVÁ, H. Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, II.díl, Nakladatelství Libri, Praha 2002
6. HLUŠIČKOVÁ, H. Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, III.díl, Nakladatelství Libri, Praha 2002
7. HLUŠIČKOVÁ, H. Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, IV.díl, Nakladatelství Libri, Praha 2002
8. HYNEK, M. Redlichova vila, Hnoviny, 1.6.2005, str.4
9. JANÁK, J. Dějiny Moravy díl 3/1, Hospodářský rozmach Moravy 1740-1918; Muzejní a vlastivědná společnost v Brně; Brno 1999
- 10.KLENOVSKÝ, J. Brno židovské – historie a památky židovského města Brna, ERA s.r.o., Brno 2002
- 11.kol.autorov, Brněnští židovští architekti, Obecní dům; Brno 2001
- 12.Mimořádný zpravodaj obce Doloplazy a části Poličky 1354 – 2004, 650 let Doloplazy, Vydal Obecní úřad Doloplazy, 2004
- 13.OTTO, J. Ottova encyklopedie obecních vědomostí XXI, Praha 1908
- 14.PECHURA, M. Osud Redlichovy vily je stále nejistý, hrozí jí i zbourání, Rovnost, 10.5.2005, str.3
- 15.PUCHNERA, J. Historický přehled vývoje cukrovarnickví v českých zemích. In: 150 let cukrovarnického průmyslu na území ČSSR; Praha 1981
- 16.RABUŠIC, L. České hodnoty 1990-1999, Brno 2001
- 17.RYŠKOVÁ, M. Brněnské textilky – přehled textilního průmyslu na Moravě ve Slezsku a v Čechách, Státní památkový ústav v Ostravě
- 18.SCOTT-PECK, M. Nevyšlapanou cestou, Praha 1996
- 19.SEDLÁK, J.; ČERNÁ, E.; ČERNOUŠKOVÁ, D.; CHATRŇÝ, J.; KUDĚLKOVÁ, L.; LOPATOVÁ, K.; VYBÍRAL, J. Slavné vily jihomoravského kraje, Foibos, Praha 2007
- 20.SEDLÁK, J. Brno v době secese; PERAS s.r.o; Brno 1995
- 21.SEDLÁK, J.; TEPLÝ, L. Ve znamení moderny, architektura 20.století v Brně, FOTEP, Brno 2004

- 22.SCHMITT, A. Denkmäler saarlandischer industriekultur, Wegweiser zur Industriestraße Saar-Lor-Lux, Edition Saar, Staatliches Konservatoramt Saarbrücken, Spee-Buchverlag, Trier, 1995
- 23.ŠIMEČEK, J. Cukrovarnický magnát Fritz (Bedřich) Redlich, Muzejní občasník 1996/II., str.8
- 24.ŠVÁCHA, R. Od moderny k funkcionalizmu, Victoria Publishin, Praha 1995
- 25.Une Demeure 1934, Architecte: Rob Mallet-Stevens, jmp, France Quercy 2005
- 26.VIKTOŘÍK, M. Litovelský cukrovar, Dějiny podniku od jeho založení až do současnosti, Litovelská cukrovarna a.s., Litovel 2005
- 27.Villeroy& Boch, Ein Vierteljahrtausend europäische Industriegeschichte 1748-1998, Vileroy&Boch Aktiengesellschaft, Mettlach, 1998
- 28.ZATLOUKAL, P.; SYCHRA, M.; POTŮČEK,M.; METOVÁ-HORÁČKOVÁ, M.; HORÁČEK,M. Slavné vily olomouckého kraje, Foibos, Praha 2007
- 29.Archív mesta Brna; Adresáre prelom 19. a 20.stor.
- 30.1799 – 1999 Počátky Anína, Ke 200.výročí založení osady, Tovačov 1999
31. 100 let cukrovaru Kroměříž, Moravské tiskařské závody, n.p. Olomouc, 1968

B) VEDECKO-KVALIFIKAČNÉ PRÁCE A VÝSKUMY

1. RUBÁŠ, S. Vznik a vývoj Akciové společnosti pro průmysl cukrovarnický a možnosti využití ve výuce dějepisu., Brno 2007, Rigorózná práca z odboru učiteľství dějepisu pro ZŠ na Pedagogickej fakulte Masarykovy univerzity v Brně na Katedre historie.
2. ZEMÁNKOVÁ, H. Programový projekt MKČR, Výzkum industriálních a technických areálů a objektů, PK 96P050P502, spracovaný v rokoch 1996-2001

C) ZÁKONY A CHARTY

1. Aténska charta, Atény 1931
2. Benátska charta, o ochrane a obnove pamiatok a pamiatkových sídiel, Benátky 1964
3. Charta industriálneho dedičstva (The Nizny Tagil Charter for the Industrial Heritage), Nižný Tagil 2003
4. Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, v znení zákonov č. 242/1992 Sb., č. 361/1999 Sb., č. 122/2000 Sb., č. 132/2000 Sb., č. 61/2001 Sb., č. 146/2001 Sb., č. 320/2002 Sb., č. 18/2004 Sb. a č. 186/2004 Sb

AUTOROVO CURRICULUM VITAE

Ing.arch. Zuzana Jacková

Nar. 22. 1. 1977 v Poprade

Vzdelanie:

- 2004 - FA VUT v Brně, doktorský štúdiálny program,
špecializácia:Architektúra
- 1998-2004 FA STU v Bratislave, inžiniersky štúdiálny program, špecializácia:
Architektúra a Urbanizmus
- 1995-1998 DF TU vo Zvolene, bakalársky štúdiálny program, špecializácia:
Interiérová tvorba a poradenstvo
- 1991-1995 Gymnázium Popradské nábr., Poprad

Zamestnanie:

- 2005-2007 externý spolupracovník architektonického ateliéru, Studio Z, Brno
- 2005-2007 externý spolupracovník, Hausverwaltung Nohr, Koblenz, Nemecko
- 2007-2008 zamestnanec architektonického ateliéru, Weisgerberarchitect sa,
Esch sur Alzette, Luxembursko

Vedeckovýskumná činnosť:

- 2005-2006 Spolupracovník na projekte EU, Culture 2000 – Rescuing the Hidden
European Wooden Churches Heritage: An International
Methodology for Implementing a Database of Restoration Project,
Firenze, Taliansko, pod vedením Prof.Ing.arch. Heleny Zemánkovej,
CSc.
- 2005-2006 Spolupracovník na projekte EU, Culture 2000 – Urban
Industrialisation, Enviroment and Society: new perspectives of
Equilibrium in Northern, Central and Southern European Countries,
pod vedením Prof.Ing.arch. Heleny Zemánkovej, CSc.

Výstavy:

- 9/ 2006 „MIX CITY“, výstava fotografií svetovej architektúry, Tatranská
galéria Poprad
- 6/ 2007 „MIX CITY“, výstava fotografií svetovej architektúry, Galéria
spolku architektov Slovenska, Banská Bystrica

ZOZNAM PUBLIKÁCIÍ

1. JACKOVÁ, Z. Vily továrníkov v období od konca 18.storočia po 30.roky 20.storočia, Zamyslenie sa nad pojmom a aktuálnymi problémami, in Sborník IX. Vědecká konference doktorandů Fakulty architektury v Brně, květen 2007, str. 166-180, ISBN 978-80-214-3405-9
2. JACKOVÁ, Z.; ZEMÁNKOVÁ, H.; STRAKA, B.; VANĚREK, J.; HRADIL, P.; HRABEC, J. Report about the Protection and the conservation Conditions of Wooden Monuments in the Czech Republic, in Rescuing the Hidden European Wooden Churches Heritage, An International Methodology for Implementing a Database for Restoration Projects, Free Books S.r.l., Città di Castello, Italia 2006
3. JACKOVÁ, Z. Ako spraviť z jedného múzea dve alebo príbeh jednej rekonštrukcie, Rekonštrukcia pevnosti Fort Thüngen v Luxemburgu, in Projekt 5-6/ 07, 50.ročník, str. 32-41, ISSN 1335-2180

ABSTRACT

The abbreviated version of Ph.D. Thesis deals with architectural and monumental values of factory owners seats. Values resulting from their urban system in connection to operation and manufacturing size and protection accesses and new exploitation.

Thesis has been put in tender at the time of increased regard to industrial property and heritage and its exploration. Alongside numerous demolitions out of use factories, come into existence the first realizations of conversions industrial areas. Seats of their company promoters were situated right up in the area or its neighbours, are often not only unusual architectural works, but also belong to the heritage of industrial era. Together with demolition of factories areas, there is a treat of its fatal end. For all that is necessary and imperative go into these problems, before becomes just as a mirage.

After fully acquainted with the theme, there is a need to state, that we have to confront the problem - shortness of closer investigations in connection with individual industrial sectors and industrials areas, which the study of theme on academic level ought to deserve it. From given reason I have decided to direct my consideration to one of the meaningful sectors of industry – sugar industry - at the place of Moravia and Silesia.

Expressive development of sugar industry reaches the first half of 19th century, the period of Napoleon continental blockade, which imposed a ban on import of sugar cane. Czech but mainly Moravia and Silesia had suitable geographic conditions for sugar beet growing. This fact brought in 1829 to foundation of the first important sugar beet factory in the west region of Austria – Hungary Monarchy at Kostelní Vydří nearby Dačice. After the first skepticism of the quality of sugar produced of sugar beet was overcome, the sugar industry begun a great and rapid increase. The development of agriculture gave a ground to the animal husbandry as well as suitable natural condition and evolution of machine industries which had promptly reacted to technology changes of sugar production, likewise the railway transport development / the great importance for Moravia - Silesia had the railway track Brno-Vienna/, moreover calcite mining and coal industry created conditions to all intents and purposes that the sugar industry of the Czech, Moravia and Silesia became the most distinguished sugar producer in the Monarchy.

Since the end of the 19th century when the first sugar mills were founded until nowadays, on the territory of the Moravia and Silesia existed 54 sugar factories. Their formation and downfall had been effected by economical and political situation, level of its technology outfit and competitiveness as well as resources and profitability of sugar beet cultivation. The destiny of closed sugar factories was different, some of them completely defunct, some of them transformed into the new type of production, other had converted into a new function.

Ph.D. Thesis is divided into part of introduction and consequently into 7 chapters. After the load bearing structure follows conclusion, the compendium of history and

lettering of sugar factories in Moravia and Silesia, residences of its owners, as well as the list of data sources, textual and pictures enclosures.

The Ph.D. Thesis can be divided into two basic parts.

In the first one I introduce the position and the whole development of the socioeconomic situation in sugar industry, problems of foundation, decay and transformation of residences of founders and areas as itself since 19th century up to the present time with further reference to previous research PK 90P050P502 worked out during years 1996 – 2001 by prof. Ing. Arch. Helena Zemánková and collective the Program Project for the Ministry of Culture of the Czech Republic, under the title : “ Research of Industrial and Technical Areas and Objects “ which included 6 sugar factories in Hodonín, Břeclav, Vyskov, Slavkov u Brna, Čelechovice na Hané and Židlochovice. And on the rigorous work of the field “ The Teaching of History for Elementary Schools, Faculty of Pedagogy at the Masaryk University, Cathedra of History under the title : “ Foundation and Development of Corporations for Sugar Industry and Chances and Factor Utilization in the Teaching History “, Brno 2007, which was worked out and defended by Stanislav Rubáš, appended by documents of his own research of the Moravia and the Silesia sugar factories and residences of its founders.

Scheduling intent of the first part is to bring near not only history and the contemporary situation of industry but and mainly try for the first time to introduce, complex data of single sugar factories and residences of its founders over the Moravia and the Silesia. The aim of the second part concerned chapters 6 and 7, lies in the effort to answer this question : “What next ? “ With the downfall of sugar factory, in the better case conversion or its transformation, is threatened also the existence of villa, the living place of industrialist situated in the area or at very nearby. For the seat- villa – all the same as for production area is necessary to find solution of its useful protection, integration into society life. There is need to be concerned with the problem, face it not only in terms of future of substantial matters of objects and areas, its urban consequential period, architectural, technological values or ways of its preservation and protection. But also from point of view of incorporeal hereditaments, which are holders (of the symbol of the past industrial era value etc.)

The Ph.D. Thesis I present here to you, has not the aim to process the set piece of catalogue . Just search to uncover another scope of heritage of sugar industrial and residences of owners, founders of the region Moravia and the Silesia. Presented theme is just a small part of rich industrial heritage of named regions, which deserve our complex regard and observation .This work support an ambition to discussion on protection and functional integration of the industrial heritage into urban landscaping of town. Create the ground for inspiration to carry on study work, practical access to new factor utilization of protection of industrial factories - areas and seat – residences of its founders.